

OSNOVNA ŠOLA ŽIRI

»ŽEHTA«

Etnologija
raziskovalna naloga

Avtorici: Ana ERŽEN
Katarina PIVK

Mentorici: Barbara PETERNEL, PU slovenščine in univ. dipl. bibl.
Petra NOVAK, prof. slovenščine

Žiri, 2017

Eržen, A., Pivk, K.: Žeha: raziskovalna naloga. Osnovna šola Žiri, 2017

Raziskovalna naloga je bila opravljena na Osnovni šoli Žiri.

Datum predavitve:

I KAZALO VSEBINE

Povzetek	6
Zahvala	6
1 UVOD	7
2 POSTOPEK PRANJA	8
2.1 Priprave na pranje (žehhto).....	10
2.2 Perilo (žehhta)	10
2.3 Mencanje.....	10
2.4 Beljenje	11
2.5 Pranje.....	12
2.6 Sušenje	13
2.7 Delo z opranim perilom	14
2.8 Ohranjene pesmi, prazniki in v periških vaseh okoli Ljubljane.....	15
3 ZGODBE O PERICAH	16
3.1 O PERICAH	16
3.2 NA SMEKEL	16
3.3 NA STUDENCU	17
4 EMPIRIČNI DEL.....	18
4.1 METODOLOGIJA	18
4.1.1 Opis vzorca raziskave.....	18
4.1.2 Opis merskega instrumenta	19
4.1.3 Opis postopka zbiranja podatkov	19
4.1.4 Obdelava podatkov	19
4.2 REZULTATI.....	19
ANALIZA INTERVJUJEV.....	36
MALO ZA ŠALO, MALO ZA RES.....	38
5 RAZPRAVA.....	39
6 SKLEP	40
7 LITERATURA	41
8 PRILOGE	41

II KAZALO GRAFOV

Graf 1: Kdo je pri vas doma pral perilo?	20
Graf 2: Kako ste izvajali pranje?	20
Graf 3: Kdaj ste prali?	21
Graf 4: Približno kako pogosto se je pralo?	21
Graf 5: Ali ste pred pranjem ločevali perilo?	22
Graf 6: Če da, glede na kaj?	22
Graf 7: Ali ste ločevali način pranja za različne vrste perila?	23
Graf 8: Katera čistila ste uporabljali?	23
Graf 9: Ali ste kdaj za pranje uporabljali pepel?	24
Graf 10: Ali ste žehhto namakali že doma?	24
Graf 11: Ali ste imeli za to točno določen prostor?	25
Graf 12: Koliko je držal škap za namakanje?	26
Graf 13: . Ali ste opravljali beljenje perila?	26
Graf 14: Ali ste prali vedno na istem mestu?	27
Graf 15: Kako ste perilo "transportirali" na kraj pranja?	27
Graf 16: Ali ste prali v vsakem vremenu?	28
Graf 17: Ali ste prali zunaj tudi v hudem mrazu/snegu?	28
Graf 18: Ali ste pri izbiri lokacije pranja gledali na:	29
Graf 19: - trdoto vode?	29
Graf 20: Ali ste vodo na perišču kaj zaježili?	30
Graf 21: Ali vas je kdaj kdo "preganjal" s perišča?	30
Graf 22: Če da, kdo?	31
Graf 23: . Če ste pri pranju tolkli po perilu, ste imeli točno določeno število udarcev?	31
Graf 24: Ali ste v primeru mraza nosili s seboj kaj za gretje rok?	32
Graf 25: Kako ste ovijali perilo?	32
Graf 26: Ali ste ločevali obešanje perila glede na sončno/senčno stran (da npr. kar ne bo šlo ob barvo oz. se je belo pobelilo)?	33
Graf 27: Ali ste vse perilo likali?	33
Graf 28: Kako menite, da bi sodobne ženske izvajale žehthanje, kot je bilo včasih?	34
Graf 29: Menite, da so bili v splošnem včasih materiali, iz katerih je bilo perilo/oblačila boljši kot danes?	34

III KAZALO SLIK

Slika 1: Avtorica naloge Ana Eržen s perivnikom	8
Slika 2: Škaf	9
Slika 3: Eden prvih oglasov za pralno sredstvo	11
Slika 4: Beljenje na travniku	11
Slika 5: Perica Ivana Oblak, poročena Močnik.....	13
Slika 6: Monga	14
Slika 7: Likalnik na oglje	15
Slika 8: Na studencu	17
Slika 9: Označba materialne kulturne dediščine	18
Slika 10: Doma narejeno korito za pranje perila, Ernest in Julka Kokelj	25
Slika 11: Prednik ženskega vložka, t. i. pinta	35
Slika 12: Kako veš, da je mraz?	38
Slika 13: Gorenjev avtomatski pralni stroj	40

IV KAZALO PRILOG

Priloga 1.....	42
Priloga 2.....	45

Povzetek

Cilj raziskovalne naloge je bil osvetliti način pranja perila pred uvedbo pralnih strojev, tj. v 60-ih letih 20. stoletja. Ugotovili sva, da so gospodinje pred tem prale perilo po dokaj dolgotrajnem in napornem postopku.

Danes, ko imamo pralne in sušilne stroje, si sploh ne moremo predstavljati, koliko truda in napora je v preteklosti predstavljalo pranje perila. Predvsem pozimi. Postopek pranja perila je obsegal naslednje korake: pripravo perila, mencanje, beljenje, pranje, sušenje in likanje. Naloga predstavlja, kako, kje, kako pogosto je to potekalo na Žirovskem in kdo je pral perilo. Za večjo preglednost stanja v Sloveniji sva poiskali nekatere informatorje iz drugih slovenskih pokrajin, kjer so geografske značilnosti drugačne od žirovskih, ugotovitve oz. podobnosti in razlike so podane v razpravi.

Ključne besede: pranje, perilo, etnologija, kulturna dediščina, žehhta

Zahvala

Zahvaljujemo se mentoricama, Barbari Peternel in Petri Novak, ki sta nama pri raziskovalni nalogi pomagali in naju usmerjali.

Zahvaliti se morava tudi vsem anketirancem, ki so si vzeli čas ter izpolnili anketo, s katero sva si zelo pomagali pri izdelovanju raziskovalne naloge, prav tako vsem intervjuvankam, saj so podrobno predstavile postopek pranja perila.

1 UVOD

Poklicno pranje perila je eno najstarejših domačih uslužnostnih obrti. V Sloveniji je doseglo največji razmah v vaseh severozahodno in jugovzhodno od Ljubljane, kjer se ženske že od nekdaj ukvarjajo s to obrtjo. Kako je bilo s pranjem perila na Žirovskem, ali je bila to tudi v naših krajih obrt in še več drugih odgovorov na zastavljena vprašanja najdemo v raziskovalni nalogi.

Izbrali sva metodo spraševanja, ki nama je omogočila kvantitativno analizo podatkov. Tako sva pridobili, analizirali, interpretirali podatke in izsledke z uporabo ankete in strukturiranega – vnaprej pripravljenega intervjuja. Sestavili sva vprašanja za intervju in povzetke odgovorov uporabili v razpravi naloge.

Postavili sva naslednje hipoteze in jih v zaključku naloge potrdili ali ovrgli.

Hipoteze

1. Perilo so prali enkrat na teden.
2. Perila pri postopku pranja niso ločevali.
3. Pripomočki za pranje perila so bili iz lokalnih materialov.
4. Perice je motil mraz, zato v mrazu niso prale.
5. Na Krasu ni bilo vedno dovolj vode za pranje.

2 POSTOPEK PRANJA

Postopek ročnega pranja perila se je ohranjal do sredine 70-ih let 20. stoletja (Slovenski etnološki leksikon, 2004, str. 410). Za pranje so perice potrebovale predvsem dva značilna pripomočka.

1. Perilnik (izg. perivnik) je priprava v obliki nagnjene deske, ob katero se udarja s perilom pri splakovanju (SSKJ, 1994, str. 832). Ker je ta izraz med domačini zelo uveljavljen, v nalogi piševa to besedo z »v«, torej perivnik in ne perilnik. Če bi perivnik še danes tako pogosto uporabljali kot nalivnik, bi se zapis besede zagotovo spremenil.

Perivnik je tudi priprava iz uokvirjene valovite pločevine, ki se je uporabljala za mencanje perila. Slovenski etnološki leksikon ga opisuje takole: »Perilnik je plošč ali poh, pripomoček za ročno pranje perila. Široka, do pasu segajoča deska je imela na treh straneh nekaj cm visok rob, ki je perico varoval pred mokroto. Pri pranju so ob perilnik drgnile, ob izplakovanju pa tolkle perilo. Po 1. svetovni vojni so ženske kupovale perilnik iz uokvirjene rebraste pločevine, imenovane »mašina za pranje«. Uporabljali so jih do uvedbe pralnih strojev v 60-ih in 70-ih letih 20. stoletja« (Slovenski etimološki leksikon, 2004, str. 410).

Slika 1: Avtorica naloge Ana Eržen s perivnikom (Foto: Katarina Pivk)

2. Škaf: manjša, nizka, navadno lesena posoda z dvema ušesoma (SSKJ, 1994, str. 1353). Škaf je nizka, okrogla lesena posoda z ušesoma. Narejen je iz dna in klanih, v 20. stoletju žaganih dog, povezanih z dvema, prvotno lesenima, v 2. polovici 19. stoletja povečini železnima obročema. Škaf so uporabljali za vodo, pranje perila, umivanje, pomivanje posode, ribanje, pripravo prašičje krme in odpadke hrane, prenašanje grozdja ob trgatvi. Škaf so poznali povsod na Slovenskem. V zadnjem 20. stoletju so škafe nadomestile plastične posode (Slovenski etimološki leksikon, 2004, str. 606). V SSKJ za podobno opisano besedo zaslediva tudi izraz čeber. Takole ga opisuje: »Čeber: večja lesena posoda z dvema ušesoma, čeber za pranje je imel odprtino za odtok vode« (SSKJ, 1994, str. 97).

Slika 2: Škaf (Foto: Katarina Pivk)

Kako je potekal ta postopek pred uvedbo pralnega stroja, je najbolje opisano v delu Pavle Štrukelj (1958, str. 131-152). Po tem delu povzemava opis postopka pranja perila.

Pri žehhti so si perice razvrstile delo po naslednjih stopnjah:

1. Priprava za žehhto, katere vrstni red je:

- a) zaznamovanje perila,
- b) razvrstitev,
- c) namakanje.

2. Žehhta

3. Mencanje.

4. Beljenje.

Ko je prva polovica dela narejena, se šele začne pravo pranje v tekoči vodi, ki se pa spet deli na:

1. pranje, pri čemer je treba upoštevati:

- a) priprave za prevažanje perila,

- b) vodo,
- c) priprave na perišču,
- d) dejansko pranje (tolčenje po plohu, splakovanje, ovijanje, intkanje

[modrenje]) in

2. sušenje.

2.1 Priprave na pranje (žehhto)

a) Razvrstitev perila je bila vedno zelo pomembno delo. Tega so se perice dobro zavedale, zato so perilo znale razvrščati po določenem redu. Najprej so ga ločile po barvi, in sicer so zmetale belo posebej, pisano posebej ter rjuhe in prte posebej. Prav tako je bila pomembna tudi kakovost in umazanost perila.

b) Perice so namakale perilo še isti večer, ko so ga pripeljale domov. Čeber z umazanim perilom so napolnile po posebnem pravilu. Na dno so vedno nametale rjuhe, nato porhat¹, debelejšje in tanjše srajce, blazine, prte, brisače, prtiče in robce.

2.2 Perilo (žehhta)

Žehtale so v čeburu, ki je bil do vrha napolnjen z umazanim perilom. Perilo v čeburu so pogrnile s staro rjuho, prtom ali platneno cunjjo. Kadar so imele zvrhan čeber perila, so ga zvišale z lesenim obodom. Moral je biti tako širok kot čeber. Najboljši obod je bil smrekov, deščice. Najboljši pepel za žehtanje je bil bukov. Perice so ga dobile nekaj doma, ker so kurile pod kotlom z bukovimi drvami, največ pa so ga kupovale v Ljubljani. Prostor za žehhto je bil vedno v veži (tako so imenovali črno kuhinjo). V enem kotu je stal kotel, v drugem čeber. Ta je stal na trinožnem ali četveronožem podstavku, imenovanem koza, kozica, stol, stolica za čeber. Vodo za žehhto so segrevali v kotlu, ki je bil včasih isti kot za prašiče. Kadar so ga uporabljali za pranje, so ga dobro očistili in umili. Takrat pa, ko ljudje še niso poznali kotlov, so uporabljali glinaste lonce. Takšen lonec je držal 15 litrov, morda tudi več. Perice so začele žehtati takrat, ko je voda zavrela v loncu ali v kotlu. Pisano perilo ni smelo v žehhto. Najprej so ga dobro zmencale v milnici ali v lugu iz žehhte in nato oprale na potoku. Razvrstile so bolj črno skupaj, kar je šlo ob barvo zopet skupaj itd. Perilo kuhati so začele perice šele v novejšem času. Prekuhavajo predvsem belo perilo. V kotlu večkrat pomešajo perilo med kuhanjem, z leseno, doma narejeno kahalnico, kuhenco.

2.3 Mencanje

Perice so požehtano perilo zmencale, zmele, pometle, zmetkale na roko že drugi dan navsezgodaj. Istočasno so ga tudi namilile na mizi ali na podolgovatem stolu. To delo pri pranju ni tako staro, ker je milo prišlo razmeroma pozno v splošno rabo. Šele pred 70-80 leti so perice začele kupovati prvo milo na Poljanski cesti pri "Žajfenziderju", ki ga je sam kuhal. To milo ni bilo lepo, imelo je umazano sivo barvo.

¹ flanela

Slika 3: Eden prvih oglasov za pralno sredstvo (Naša žena, 1932)

2.4 Beljenje

Po mencanju niso takoj prale, temveč so perilo poleti pogrnile po tleh, da se je obelilo. Tega opravila niso nikoli pozabile. Razgrnjeno perilo je moralo biti vedno mokro, zato so ga večkrat škropile. Če so ga pogrnile zjutraj ob peti uri, je bilo ob devetih že obeljeno. Najbolje je bilo, če je bilo nestalno vreme. Tedaj se je perilo tudi po ves dan belilo. Kadar je bil mlad mesec, so rade pogrnile že zvečer, da je postalo belo kot mleko. Zjutraj so ga razgrnile zato, da ga je megla objedla in sonce obsijalo. Perice tudi zato poudarjajo, kako je na soncu beljeno perilo lepo dišalo, ker je iz njega izginil rumeni pot in vsi ostali madeži.

Slika 4: Beljenje na travniku (Vir: Julijana Peternel)

2.5 Pranje

V tekoči vodi perice perejo in izpirajo žehhto. To delo morajo opravljati na prostem, naj bo zima ali poletje, sonce ali dež. Tudi ne perejo tu samo odrasle perice, temveč prav tako na pol dorasla dekleta.

a) V prejšnjih časih niso uporabljale nobenih prevoznih sredstev. Vse perilo so znosile v škafih k vodi. Kose perila so naložile v škaf podolž in povprek, da je kup dosegel v višino skoraj 1 m. Od druge polovice 19. stoletja dalje pa se je večina peric oskrbela z ročnimi vozički. Najpogostejši in najstarejši voziček je bil imenovan sodba. Kmetje so to vozilo uporabljali predvsem za vožnjo gnoja iz hleva ali za druge prevoze okrog doma. Drugo prevozno pralno sredstvo, ki so ga perice nekoliko kasneje začele uporabljati, imenujemo kule.

b) Pranje na potoku, na grebenu ali v kotlah je odvisno predvsem od vode. Če hočejo perice imeti lepo perilo, morajo prati v mehki vodi. Tako vodo lahko prepoznajo po belkasti barvi in plehkem okusu. Perejo tudi v kotlah. Kotle si naredijo blizu izvira studenca, in sicer tako, da zajezijo vodo. Nekateri napravijo tudi streho nadnjo. Ta voda je najboljša, ker je sonce ne obsije. Če namreč voda dolgo teče po soncu, postane rumena; pravijo ji zuatica in za pranje ni uporabna. Kotla navadno pripada kakemu lastniku, ki si jo naredi na svojem zemljišču. Kadar perice ne perejo na svojih kotlah, morajo plačati nekaj najemnine lastniku, da ne pride do tako imenovane mirne posesti. Pri vodi ima vsaka perica svoje perišče, ki mu pravijo brodišče. Vrste se druga za drugo. Mislili bi, da ima zadnja perica gotovo umazano vodo. Tega pa se ni treba bati, ker je voda tekoča. Že od nekdaj velja pravilo, da morajo perice zelo umazano perilo prati šele zvečer. Pozimi, ko voda v potoku zmrzuje, morajo vsako jutro prebijati led s sekuro.

c) Na brodišču so najvažnejše priprave ploh, kol in klopca. Najboljši ploh je iz hrastovega lesa. Napravijo si ga sami doma. Mora pa biti močan in težak. Dolžino ploha merijo po globini vode. Iznad vode gleda le toliko, da seže ženski nekoliko pod pas. Širok je približno 80 cm. Vendar pravijo, da čim širši je, tem boljši je. Nekateri plohi so podprti z lesenima količema, nogama zaradi opore. Drugi pa tega nimajo, so pa pribiti v vodo na steno iz lesa ali iz betona in imajo vedno stalno mesto. Klopce uporabljajo za postavljanje škafov ali pa polagajo perilo nanje. Kol, ki je zasajen v zemljo pri klopci, rabi za ovijanje rjuh ali drugih velikih kosov.

d) Na potoku perice perejo z obema rokama. Kose perila pomakajo v vodo in jih tolčejo po plohu. Najprej tolčejo kos (štuk) po eni strani, nato še po drugi. Približno deset udarcev velja za eno plat. Po navadi delajo to toliko časa, da se cedi iz kosa čista voda, nato splakujejo. Izurjene perice perejo tudi po več kosov naenkrat. Prte in druge velike kose drže v sredi, srajce pri ovratniku, manjše reči pa prijemljejo za en vogal. Ovijajo z rokami, le rjuhe ovijajo na kol ali pa jih privijata dve perici, in sicer vsaka na eni strani. Poleti ne ovijajo mnogo. Perilo nalože na klopco, da se odteče, nato ga razobesijo. Ko so v starih časih prale peče, so jih samo pomakale v vodo in ožemale. Ovijati jih niso smele, temveč so jih samo stiskale.

Slika 5: Perica Ivana Oblak, poročena Močnik (Vir: Alfonz Zajec)

2.6 Sušenje

Sušenje perila je vedno velika skrb peric. Poleti in pozimi suše zunaj, razen v slabem vremenu, ko to ni mogoče. Tudi stranke danes veliko bolj natančno kot nekoč posušijo, ko so lahko prinesle perice na pol posušeno perilo nazaj, če ga niso mogle posušiti. Perilo suše na vrtu ali na travniku. Tu imajo stalno postavljene drogove in napete vrvi. Po starem načinu so sušile samo na drogovih. V zemljo so zabili rake (kole), ki so imele na vrhu naravno zraslo rogovilo, kamor so položili drog, štango. Danes obešajo na drogove le rjuhe in pisano perilo, za vse ostalo uporabljajo vrvi, ki so napete na kolih ali od drevesa do drevesa. Koli in rake ostanejo vedno v zemlji, medtem ko vrvi poberejo vsak večer. Ob deževnem vremenu perilo obešajo v kozolec ali na podstreho, na dile, na vrh ali nad peč ali v kuhinjo na posebno pripravo, imenovano droščke. Droščki so narejeni iz dveh podolžnih drogov in 18-20 cm prečnih droščkov. Podolžna drogova sta pritrjena na strop, droščki pa so nanju le položeni. Posebnega razvrščanja pri sušenju perila nimajo, niti ga niso imele. Gledajo predvsem na to, da so rjuhe skupaj, ker so enake velikosti. Belo perilo vedno obešajo na sonce, kar gre ob barvo, pa v senco. Pred približno 70 leti sploh niso uporabljale kljuk za pritrjevanje perila. Perilo so obešale tako, da je bilo malo navskrižem (drugo preko drugega). Klinčke, kljuge, rogovilce so začele uporabljati kasneje. Pri obešanju jih nosijo v platneni malhi, ki jo nosijo spredaj obešeno okrog vratu. Za sušenje perila imajo perice najraje mirno in sončno vreme. Takrat se perilo najlepše posuši, po sapi je trdo, veter pa ga zbije. Perilo je morala megla objesti in potem sonce posušiti.

2.7 Delo z opranim perilom

V Bizoviku in v okolici so mongali do 50 let nazaj vse, kar ni imelo gumbov. Najlepše so polikali na mongi² platneno perilo. Dobilo je prav poseben lesk. V bistvu je bilo monganje osnovano samo na principu teže. Na približno 1 m široki in dolgi mizi sta bila postavljena dva lesena valja, nad njima pa zaboj s 50 kg težkim kamnom, ki je močno pritiskal na valja. Danes perilo samo z roko poravnajo in ga zložijo na posamezne kupe. Čipke so začeli likati pri spodnjem vogalu, ki so ga po likanju takoj skolmale. Pri kolmanju čipk so morale paziti na to, da peče niso bile preveč suhe. Kolmale so jih s kleščami, s kolmom, ki je bil dolg približno 20 cm. Za likanje so perice imele tri vrste likalnikov: likalnik na žerjavico, likalnik na železo in glonc-likalnik. Poseben je bil glonc-likalnik. Večkrat se je na likalniku nabral škrob, ki so ga odstranile z voskom (Štrukelj, 1958).

Slika 6: Monga (vir: wikipedia.si)

² **món**ga -e ž (ô) tekst. *priprava za mrzlo likanje pod velikim pritiskom* (bos.zrc-sazu.si); **Món**ga je priprava za ožemanje ali likanje, ki sestoji iz dveh valjev in močnega okvira. Valja poganjamo ročno, pri manjših napravah, ali pa ju poganja motor. Valja večinoma nista ogrevana, likamo na hladno. Posebno primerno je monganje za velike ravne kose blaga: rjuhe, prte. Spretnejši pa z mongo zlikajo tudi oblačila (www.wikipedia.si).

Slika 7: Likalnik na oglje (Foto: Katarina Pivk)

2.8 Ohranjene pesmi, prazniki in običaji v periških vaseh okoli Ljubljane

Poklic peric je bil brez dvoma trd in težak in nikakor ni dopuščal prepogostih praznikov, posebnih navad in običajev. Perice v ljubljanski okolici poznajo oziroma so poznale le malo prazničnih dni. Veliko več pozornosti so posvečale nekaterim svetnikom, ki so se jim priporočale za lepo vreme ali pa so jih častile kot svoje zaščitnike. Edini praznik je bil božič, ki je bil pri pericah zelo spoštovan. Ta dan perilo ni smelo viseti, ker je bil preveč svet dan. Ohranilo pa se je precej šaljivih pesmi zbadljivk (Štrukelj, P.).

3 ZGODBE O PERICAH

3.1 O PERICAH

Pripoveduje Anica Mlinar, rojena Žakelj - Balantova

Ob studencu se je včasih nabralo peric, da so zasedle ves prostor na obeh straneh grabna. Anica je tam prala od osmega do štirinajstega leta. Perilo so dvakrat splakovali. Po prvem splakovanju so ga doma še enkrat obdelali tako, da je bilo drugo splakovanje "na čisto".

Poleg mladih deklet so tam prale tudi starejše ženske. Anica se še dobro spominja ene takih peric, ki je prala za nadučiteljevo družino in se je štela zato bolj pomembno. To pomembnost med mladimi pericami (šolarkami) je skušala uveljavljati s prvim mestom ob studencu, kjer je bila voda povsem čista, za njo pa naj bi se razvrstile vse ostale. Tak vrstni red je uveljavljala ne glede, ali je šlo za prvo ali drugo splakovanje. Dekleta pa se ji niso pustila, niso ji priznavala prednosti, ki si jo je sama prilaščala. Nobena se ni umaknila, ko je ženska prišla s perilom. To jo je tako raztogotilo, da se je vstopila kar med prvi dve perici na sredo grabna in začela splakovati.

Anica je še povedala, da z žensko sicer ni imela nobenih stikov, ko je umrla, je šla za njenim pogrebom. Znanko - pogrebko je zanimalo, v kakšnih zvezah je bila s pokojno. "Ah, le spomin na tisto, ko smo ji mlade frklje pri pranju nagajale, me je vodil sem," ji je pojasnila.

Žirovski občasnik 15, 1989; Branko Mlinar: Nekaj drobcev, str. 149.

3.2 NA SMEKEL

Danes, ko imamo pralne stroje, si sploh ne moremo predstavljati, koliko truda in npora je v preteklosti predstavljalo pranje perila. Predvsem pozimi. Iz Dobravčeve so hodila dekleta pozimi prat perilo k potoku, ki se imenuje »Na Smekel«. Potok je oddaljen od Dobravčeve dobrih petnajst minut hoje proti Ledinici. Voda v njem je bila pozimi topla, poleti pa prijetno hladna. Poleti, ko so pri Jerebcu sušili seno na travnikih okrog cerkve sv. Ane, je bila moja naloga, da sem hodila k temu potoku s kanglico po vodo. Spominjam se, da je stari Anže vedno, ko sem mu prinesla vodo, rekel: »Ni je boljše pijače!« Tudi moja mama je kot dekle hodila prat Na Smekel. Pripovedovala mi je, da je doma dala perilo v vročo vodo, da ji ni po poti že vse zmrznilo. Včasih je rekla: »Samo pranje je bilo kar v redu, a kaj, ko je po poti tako zeblo.« Posledice otrplih in premraženih rok je čutila celo življenje. Pranja je bilo pri zelo veliki družini vedno veliko. Bila je najstarejša in je morala nekaj časa za vse skrbeti sama, zlasti potem, ko jim je umrla mama. Perilo so dekleta k potoku vozila na sankah. Bila so mlada in vesela, pa se je hitro našel kakšen »pomagač«, da je škaf držal na sankah, da ni zdrknil na tla. Nekega mrzlega zimskega dne, ko so dekleta prala, sta mimo prišla dva šaljivca. Prvi je dekleta s pripovedovanjem šal zabaval, drugi pa se je motal okrog po grmovju, da bi jih prestrašil. Ker pa je stopil preblizu vode, se mu je sneg udrl in čofnil je naravnost v potok. Trajalo je kar precej časa, da se je ves premražen in moker skobacal iz

vode. Vsi so se bali, da se bo prehladil in zbolel. Pomagali so mu do bližnje hiše, kjer se je pri peči ogrel in sušil vse do noči. Njegova »nesreča« pa je bila še dolgo predmet veselih in šaljivih pogovorov.

Zapisal: Miha Tratnik

Povedala: Milena Mlakar

3.3 NA STUDENCU

V starih Žireh teče iz Žirka voda, ki se imenuje Studenec. Kmetje so v starih časih tja gonili napajat živino. Naredili so korito in speljali vanj vodo. Pot iz sred vasi pod vrto stare šole, po kateri so gnali živino, so imenovali 'gvojne'. Tam je tudi jama v skali. Kadar je bilo veliko dežja, je jama bruhala vodo. Da ne bi kakšen otrok ali človek padel v jamo, je kovač naredil železna vrata, da je bila jama zaprta. Če je bila povodenj in veliko dežja, je šel kovač vrata odpret, da je voda tekla ven.

V kanalu na Studencu so ženske ob ponedeljkih prale umazana oblačila. Doma so jih namočile in namilile, potem so jih v vedru nesle na Studenec oprat v čisto vodo. S seboj so nesle perivnik, da so ob njega tolkle oblačila, dokler ni milo šlo ven. Splakovale in tolkle so toliko časa, da so bila oblačila čista. Ta kraj je služil za druženje hlapcev pri napajanju živine in dekel pri pranju.

Tako je bilo, ko voda še ni bila napeljana v vsako hišo.

Zapisal: Miha Albreht

Povedala: Marinka Albreht

Slika 8: Na studencu (Foto: Ana Eržen)

Slika 9: Označba materialne kulturne dediščine (Foto: Ana Eržen)

4 EMPIRIČNI DEL

Pred samo izvedbo naloge sva pregledali objave in literaturo, ki se veže na predmet najine raziskave, torej na pranje perila. Najprej sva pregledali priročno literaturo (slovarje, enciklopedije, leksikone), nato sva s pomočjo javno dostopnega spletnega kataloga Cobiss-Opac iskali ustrezno strokovno literaturo. Ugotovili sva, da literature ni veliko, saj je postopek ročnega pranja perila konec 60-ih let zamrl, tako tudi niso več toliko pisali o tem. Tudi informatorjev, predvsem informatork je čedalje manj, in čez nekaj let bodo tovrstni zapisi eni redkih pričevalcev slovenske kulturne dediščine.

4.1 METODOLOGIJA

Pri delu sva uporabili anketni vprašalnik in intervju. Anketa je metoda, v kateri testiramo hipoteze. Sestavili sva vprašalnik. Večina vprašanj v anketi je zaprtega tipa, ta sprašujejo po splošnih podatkih, le nekatera vprašanja pa so odprtega tipa. Pri strukturiranem intervjuju, opravljenem v štirih različnih slovenskih pokrajinah, pa so bila vprašanja odprtega tipa, informatorke³ so povedale o svojih izkušnjah in posebnostih krajevnega območja.

4.1.1 Opis vzorca raziskave

Vprašalnik je bil razdeljen med odrasle prebivalke Žirov, ki so bile starejše od šestdeset let. Razdelili sva 50 anket, vrnilo so nama 43 anketnih vprašalnikov.

³ V nalogi je pojem uporabljen za osebe, ki so odgovarjale na daljši, strukturiran intervju.

Opravili sva tudi intervju z gospo Julko Kokelj, doma iz Žirov, nato pa smo ista vprašanja zastavili še gospe Dragici s Krasa, gospe Mariji s Prekmurja in gospe Frančiški z Dolenjske.

4.1.2 Opis merskega instrumenta

Anketa je bila sestavljena iz 32 vprašanj, večinoma zaprtega tipa (Priloga). Le nekaj vprašanj je bilo odprtega ali delno odprtega tipa.

Osnova terenskega dela je bilo anketiranje, za kar nisva potrebovali soglasja.

4.1.3 Opis postopka zbiranja podatkov

Podatke sva zbirali s pomočjo anketnega vprašalnika, ki pa je bil klasično napisan in natisnjen. Podatke sva zbirali v času od 4. 11. 2016 do 15.12. 2016.

Informatorke za štiri intervjuje, ki so jih po najinem navodilu opravile znanke, so bile: z Dolenjske: Frančiška Možgan (roj. Metelko), rojena 1936, prebiva pa v Venišah (zraven Leskovca pri Krškem), prej pa je prebivala na Gmajni pri Raki; s Krasa gospa Dragica Sosič, rojena 1936, prebiva v Tomaju, iz Prekmurja gospa Marija, prebiva v Gančanih, rojena 1940, iz Gorenjske (Žiri) pa gospa Julka Kokelj, rojena 1928.

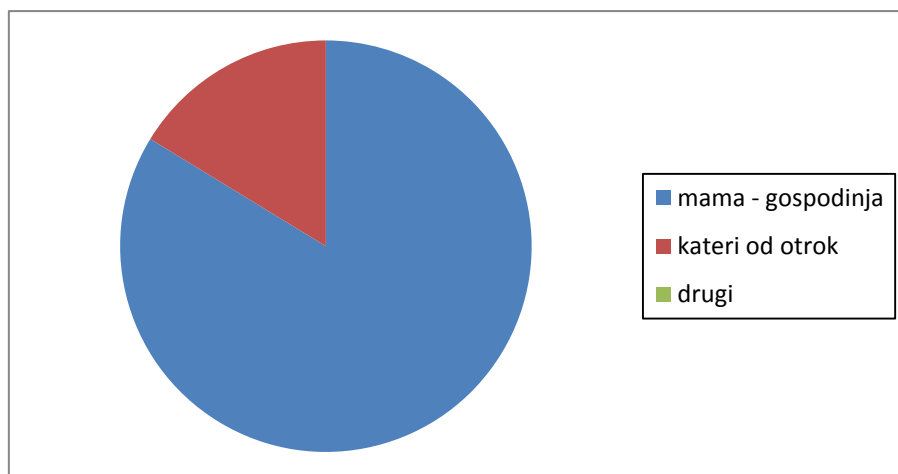
4.1.4 Obdelava podatkov

Pridobljene podatke iz ankete sva prešteli, uredili in grafično prikazali (pred tem sva uporabili statistično metodo) ter jih komentirali.

Za razpravo sva uporabili metodo razlage, interpretacije.

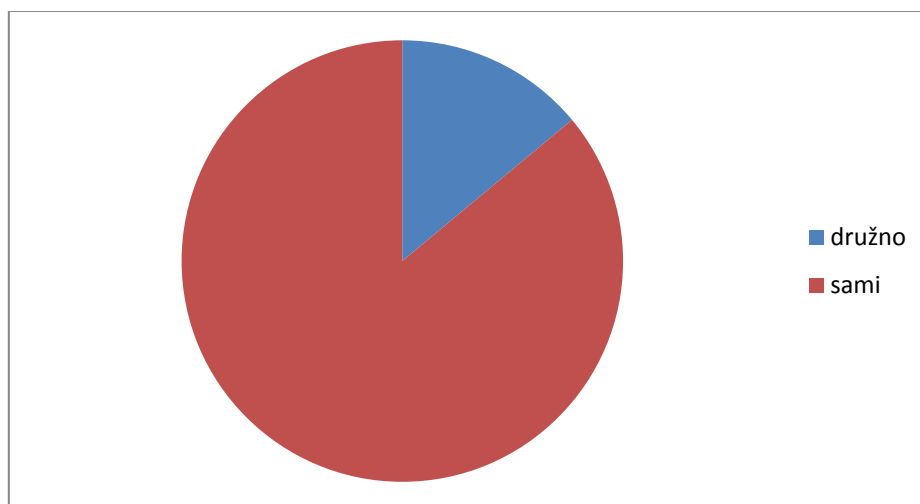
4.2 REZULTATI

Anketirali sva 43 žensk starejših nad šestdeset let. Rezultati so prikazani v nadaljevanju.

Graf 1: Kdo je pri vas doma pral perilo?

Iz prvega grafa je razvidno, tako namreč pravi kar 84 % anketirancev, da so perilo prale mame oziroma gospodinja, 16 % pa je odgovorilo, da so perilo včasih prali tudi otroci. Med otroki so večinoma prale perilo hčerke. Ugotovili sva, da moški niso prali.

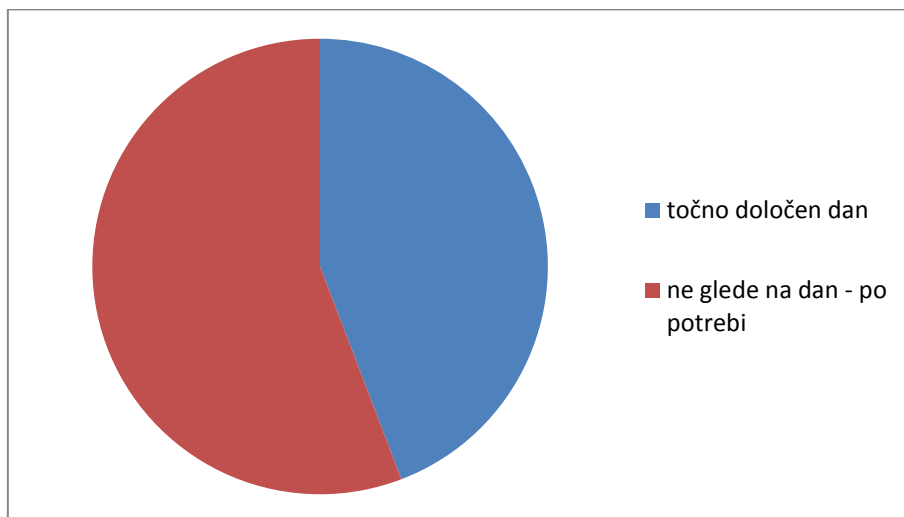

Graf 2: Kako ste izvajali pranje?

V Slovarju slovenskega knjižnega jezika pod geslo pranje najdemo razlago:

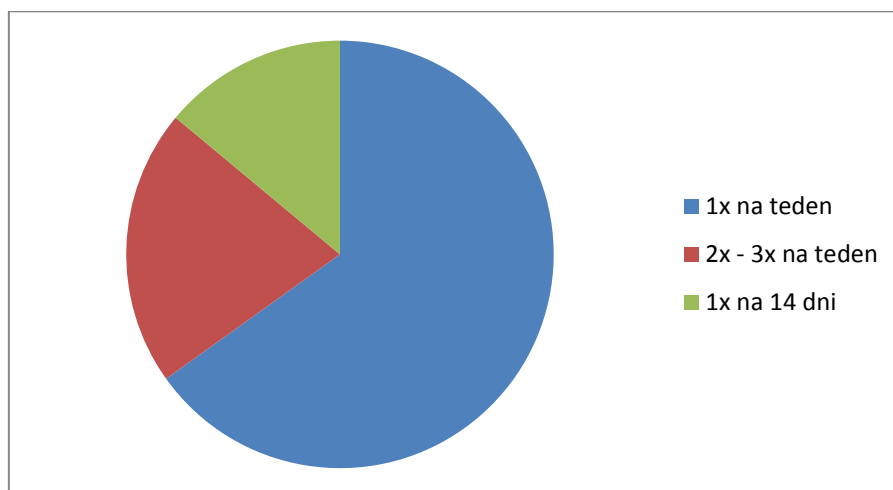
pránje -a s (ā) *glagolnik od prati: a)* ročno, strojno pranje; pranje perila / dati srajco v pranje; imeti predpasnik v pranju; že po prvem pranju so zavese potemnele / stroj za pranje *b)* pranje avtomobilov; pranje krompirja ...

Pranje je bilo gospodinjsko opravilo, zato so perice/gospodinje to delo večinoma opravljale same (86 %), le v nekaterih primerih pa so delo opravljale družno (14 %). Perice so prale same tudi zato, ker so to delo že zelo obvladale oz. sklepava, da so gospodinje imele precej dela in so se glede na to najlažje same organizirale.

Graf 3: Kdaj ste prali?

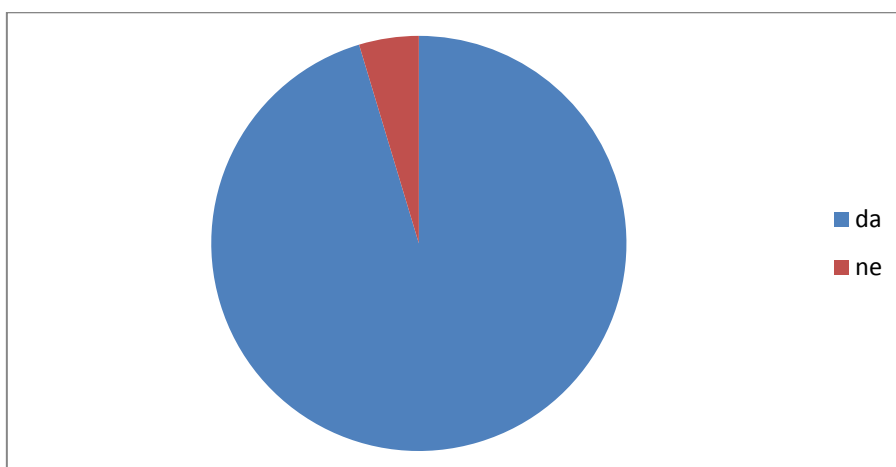
Družine 44 % anketiranih oseb so perilo prale na točno določen dan. To je bil pogosto ponedeljek. Nekaj več kot polovica (56 %) pa jih perilo pralo ne glede na dan oziroma po potrebi.

Graf 4: Približno kako pogosto se je pralo?

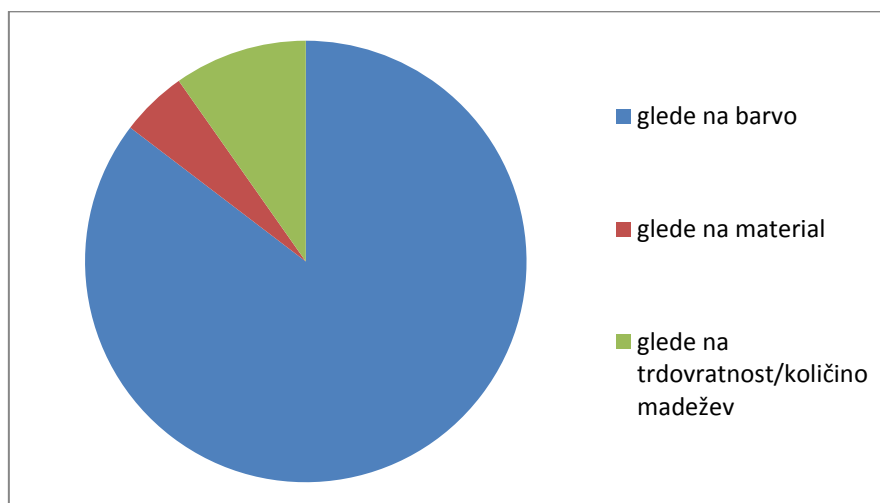
Perilo so prale perice in pod geslom perica v Slovarju slovenskega knjižnega jezika najdemo razlago: **períca** -e ž (i) ženska, ki se poklicno ukvarja s pranjem: zaposliti dve kuharici in perico // ekspr. ženska, ki pere: perice na reki ♪

Večina peric oziroma 65 % vseh anketiranih je perilo pralo enkrat na teden. 21 % jih je perilo pralo 2-krat do 3-krat na teden, 14 % pa jih je pralo 1-krat na štirinajst dni.

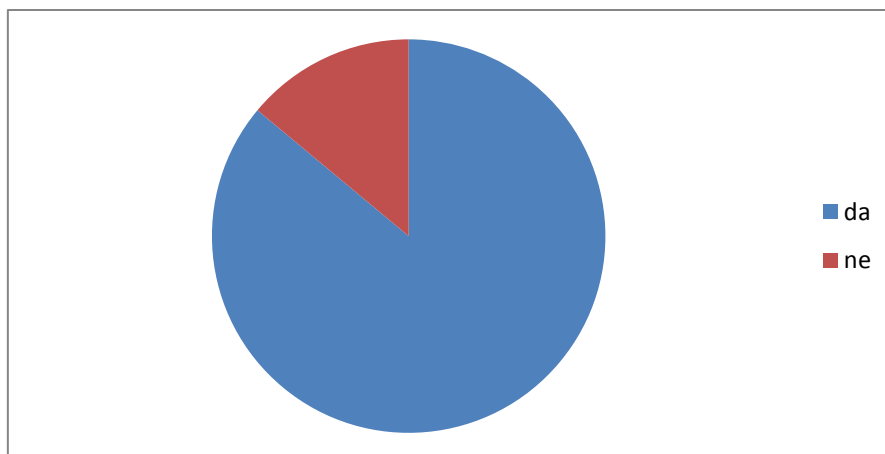
Graf 5: Ali ste pred pranjem ločevali perilo?

Kar 95 % anketirank je odgovorilo, da so pred pranjem in žehtanjem perilo ločevale. Le 5 % jih je odgovorilo z ne, torej perila pred pranjem niso ločevale. Iz tega lahko sklepamo, da so bile perice včasih natančne in previdne, da se določeno perilo ne bi zaradi drugega perila obarvalo, poškodovalo, zamazalo oz. so različne vrste materiala potrebovale različno tehniko pranja (bolj grobo, beljenje ipd.). O tem so natančneje spraševala naslednja vprašanja.

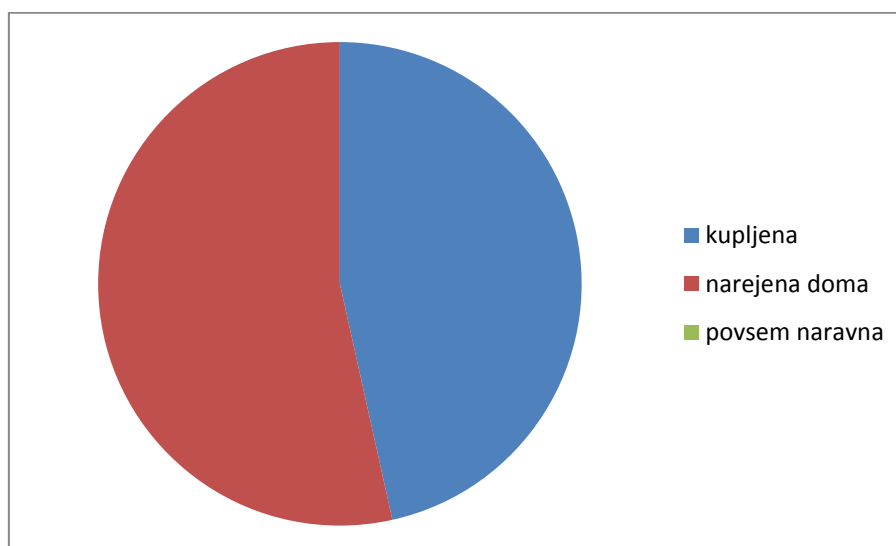
Graf 6: Če da, glede na kaj?

Iz grafa 6 je razvidno, da je 85 % anketiranih oseb odgovorilo, da so perilo razvrščali glede na barvo, le 5 % jih je odgovorilo, da so ga razvrstili glede na material, iz katerega je bilo perilo, 10 % pa je obleke razvrščalo glede na trdovratnost oziroma količino madežev.

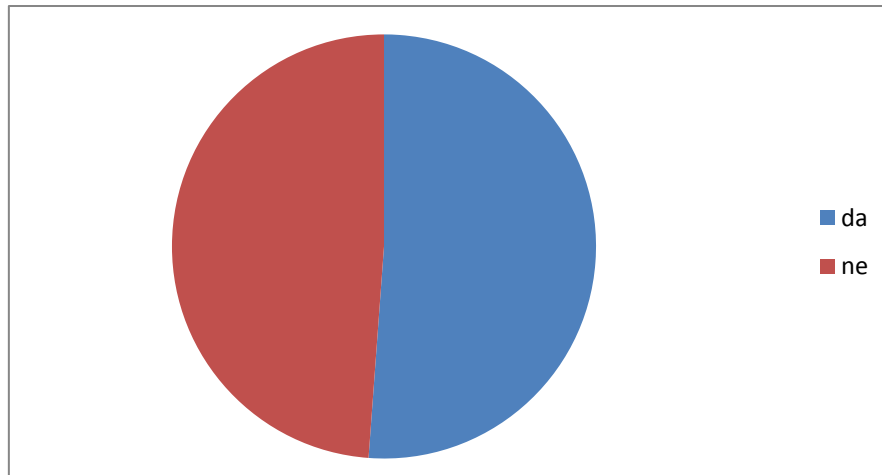
Graf 7: Ali ste ločevali način pranja za različne vrste perila?

Ker je bilo že takrat perilo iz različnih materialov, je večina peric (86 %) ločevala način pranja za različno vrsto perila, nekaj (14 %) pa je vse perilo prala na enak način.

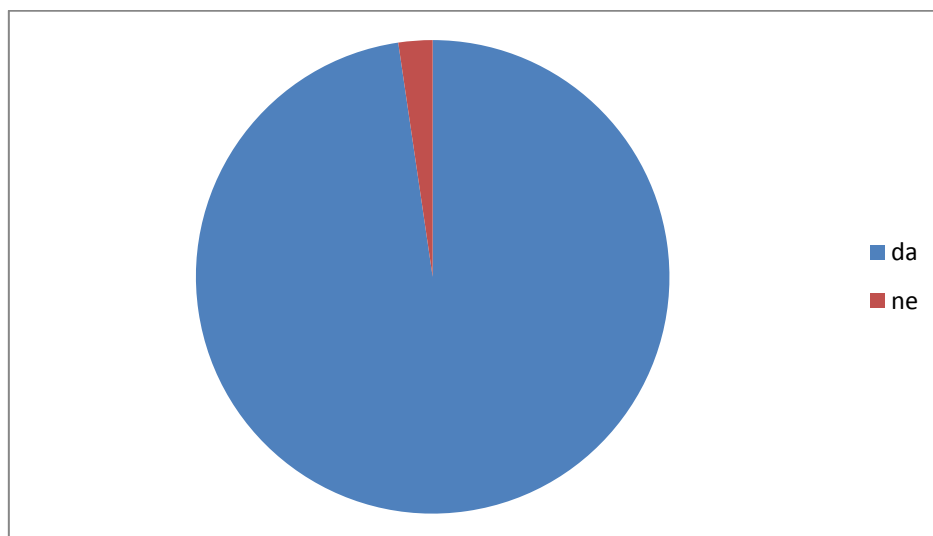
Graf 8: Katera čistila ste uporabljali?

Ker je bilo milo včasih zelo drago, je kar 53 % oseb uporabljalo doma narejeno milo. 47 % oseb je milo kupilo. Nihče izmed anketiranih pa ni uporabljal povsem naravnega mila oz. so se za to poslužili drugih sredstev, npr. luga, pepela.

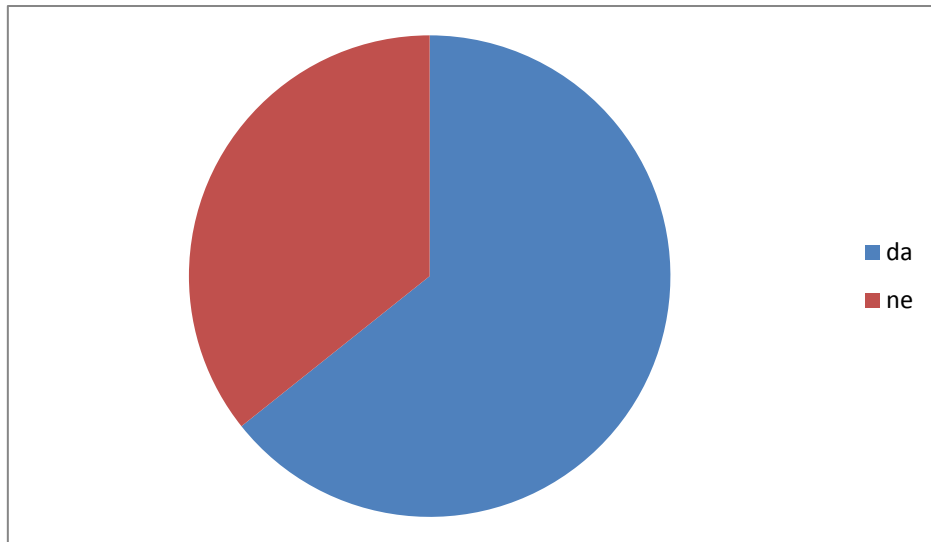
Graf 9: Ali ste kdaj za pranje uporabljali pepel?

Pepel je za pranje uporabljalo le nekaj več kot polovica anketiranih - 51%, saj pepel pomaga pri odstranjevanju madežev, 49 % pa jih pepela za pranje ni uporabljalo.

Graf 10: Ali ste žehto namakali že doma?

Iz grafa 10 je razvidno, da je kar 98 % anketirank žehto namakalo že doma, saj so želeli delo pri potoku opraviti čim prej, poleg tega pa so doma imeli več pripomočkov, vodo so lahko greli ipd. Le 2 % pa žehte ni opravilo doma.

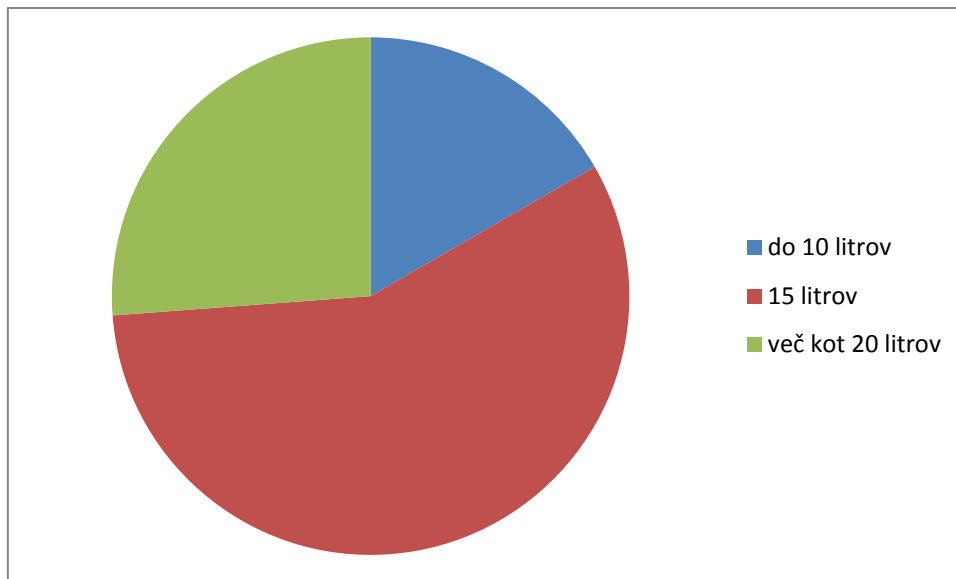

Graf 11: Ali ste imeli za to točno določen prostor?

63 % peric je podalo odgovor, da so za žeha uporabljale točno določen prostor, 35 % pa jih za to opravilo ni imelo posebej določenega prostora.

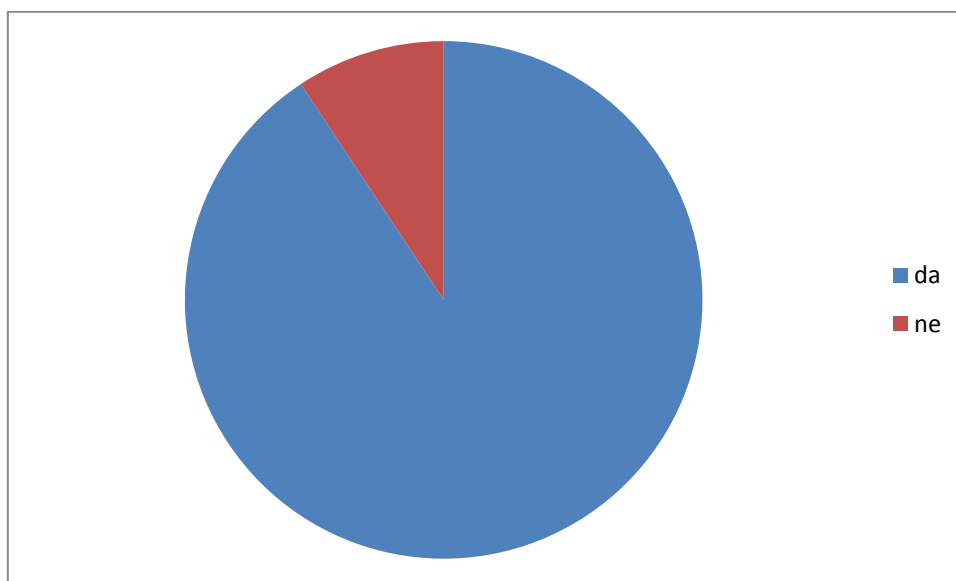

Slika 10: Doma narejeno korito za pranje perila, Ernest in Julka Kokelj (Foto: Katarina Pivk)

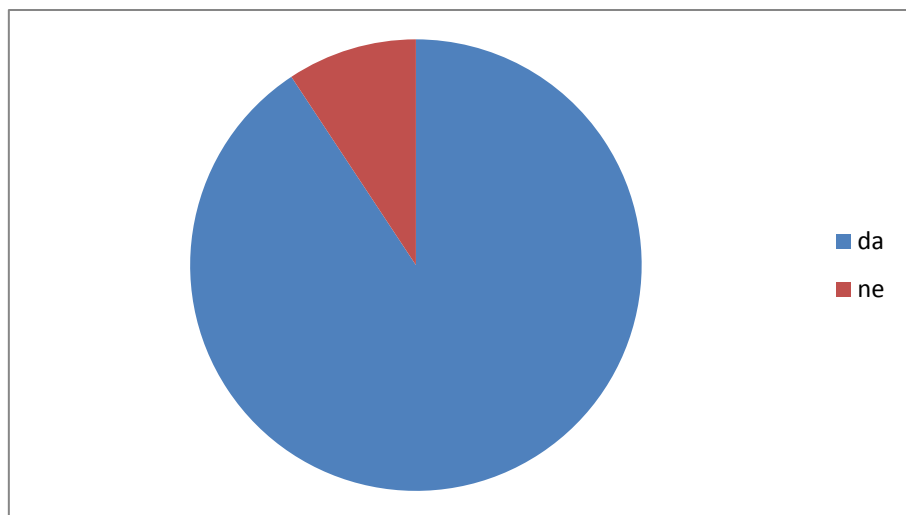
Graf 12: Koliko je držal šlaf za namakanje?

Škafi od 65 % gospodinj so držali 15 litrov, 16 % gospodinj je uporabljalo škafje do 10 litrov, več kot 20-litrške škafje pa je uporabljalo 26 % peric.

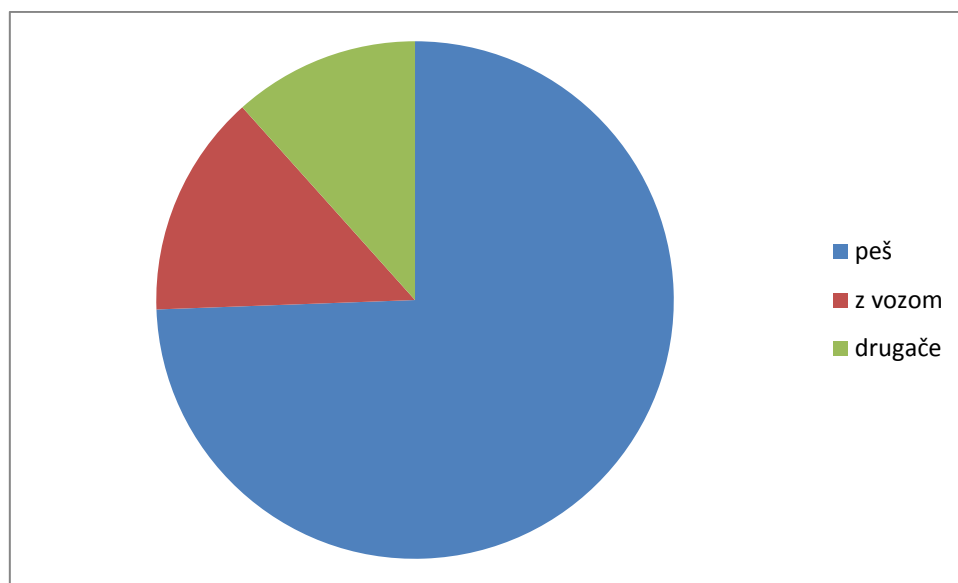
Graf 13: Ali ste opravljali beljenje perila?

Ker perilo med pranjem ni postalo povsem belo, je kar 91 % vseh anketirank opravljalo tudi beljenje perila, ki je potekalo na travniku. Le 9 % žensk beljenja ni opravljalo.

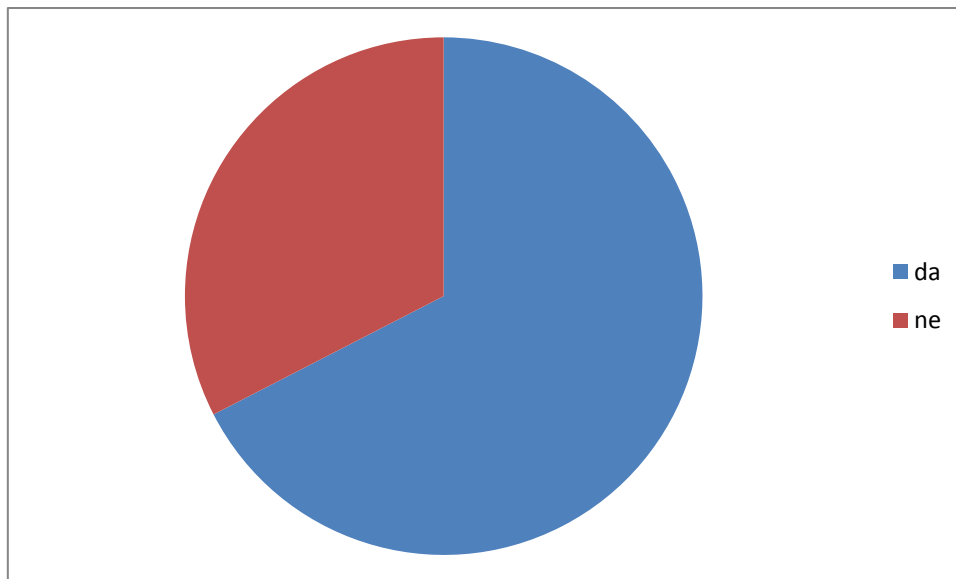
Graf 14: Ali ste prali vedno na istem mestu?

91 % vseh anketiranih žensk je odgovorilo, da so prali vedno na istem mestu. Le 9 % pa jih je pralo tudi na drugih lokacijah, se pravi ne vedno na samo eni in isti. To je bilo verjetno odvisno tudi od vodostaja potoka/studenca in še drugih okoliščin (vreme, količina perila ipd.).

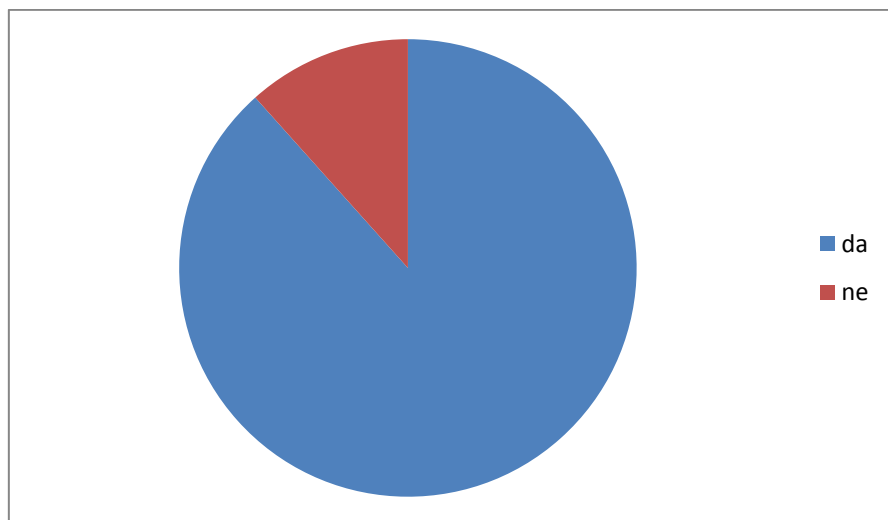
Graf 15: Kako ste perilo "transportirali" na kraj pranja?

Ker je bilo to obdobje, v katerem so imeli malo prevoznih sredstev, je kar 74 % peric na perišče odhajalo peš, 14 % jih je perilo prevažalo z vozom, 12 % pa jih je na perišče odhajalo na drugačen način. Niso pa zapisali, kakšen je bil drugačen način prevoza.

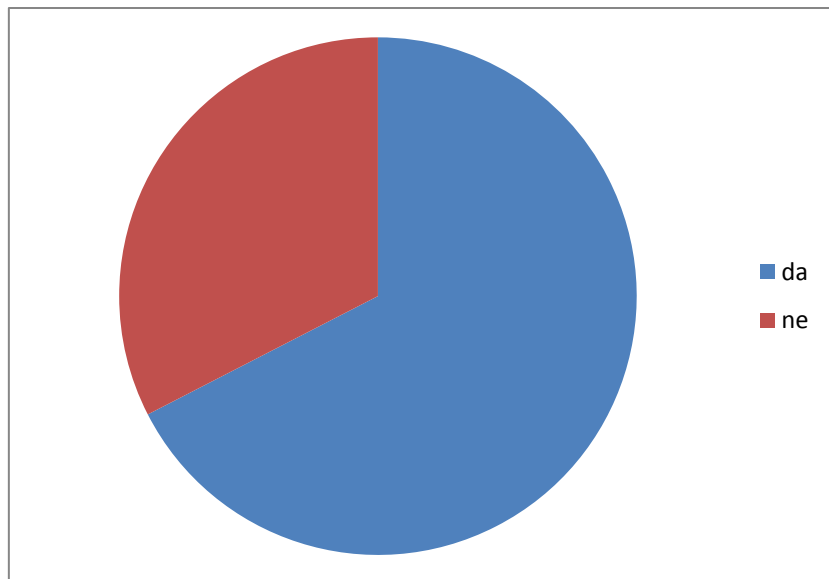
Graf 16: Ali ste prali v vsakem vremenu?

Vreme za perice ni predstavljalo posebnega problema, prav tako pa jih je večina imela za pranje točno določen dan, zato je 67 % gospodinj pralo tudi v slabem vremenu. 33 % peric dež ni ustrezal, zato so za to opravilo počakale na suho vreme.

Graf 17: Ali ste prali zunaj tudi v hudem mrazu/snegu?

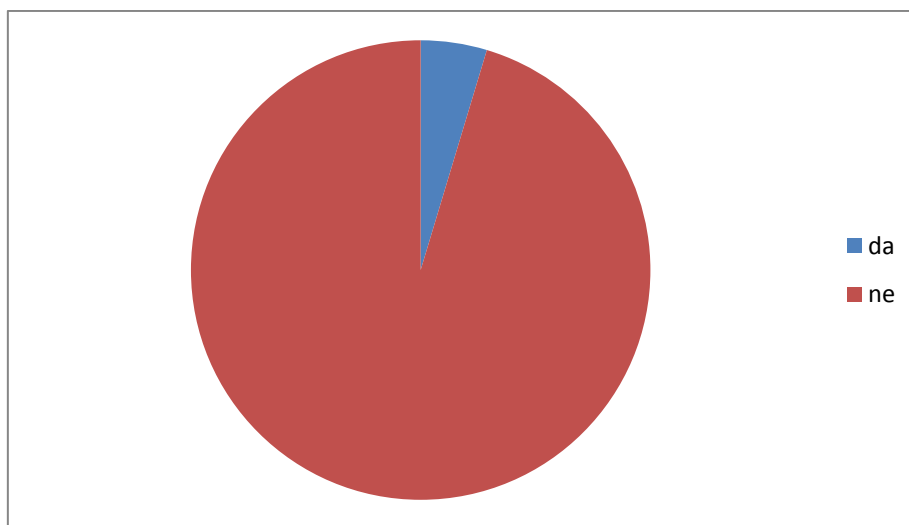
Kot pri prejšnjem odgovoru tako tudi pri tem vprašanju večino peric (88 %) mraz ni motil, le nekaj peric oziroma 12 % pa jih je raje pralo v toplejšem, sončnem vremenu.

Graf 18: Ali ste pri izbiri lokacije pranja gledali na:

- lažjo dostopnost?

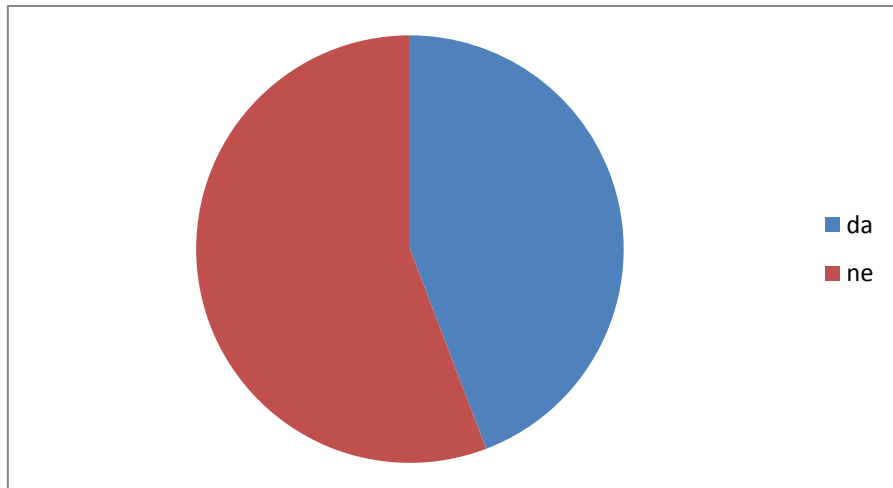
67 % peric je pri izbiri perišča gledalo tudi na dostopnost, saj jim je to omogočalo, da so hitreje in lažje prišle do perišča, 33 % peric pa se na dostopnost perišča ni osredotočilo.

Graf 19: Ali ste pri izbiri lokacije pranja gledali na:

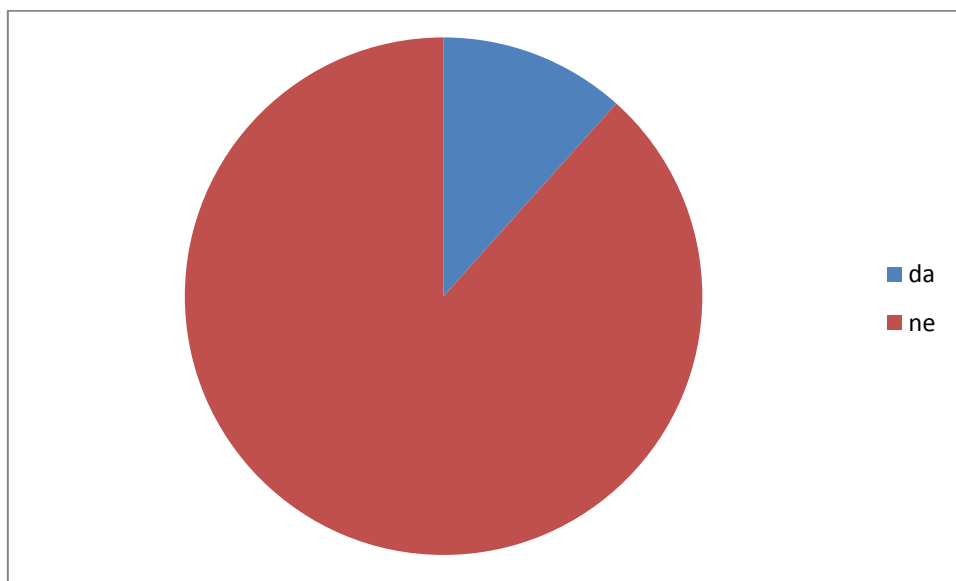
- trdoto vode?

Kar 95 % jih perišča ni izbiralo po trdoti vode, saj so prale večinoma v potokih, ki so imeli podobno trdoto vode, samo 5 % pa jih je pri izbiri pazilo tudi na to. Problem v Žireh je ta, da je bila voda v glavnem trda in s tako se perilo težje opere.

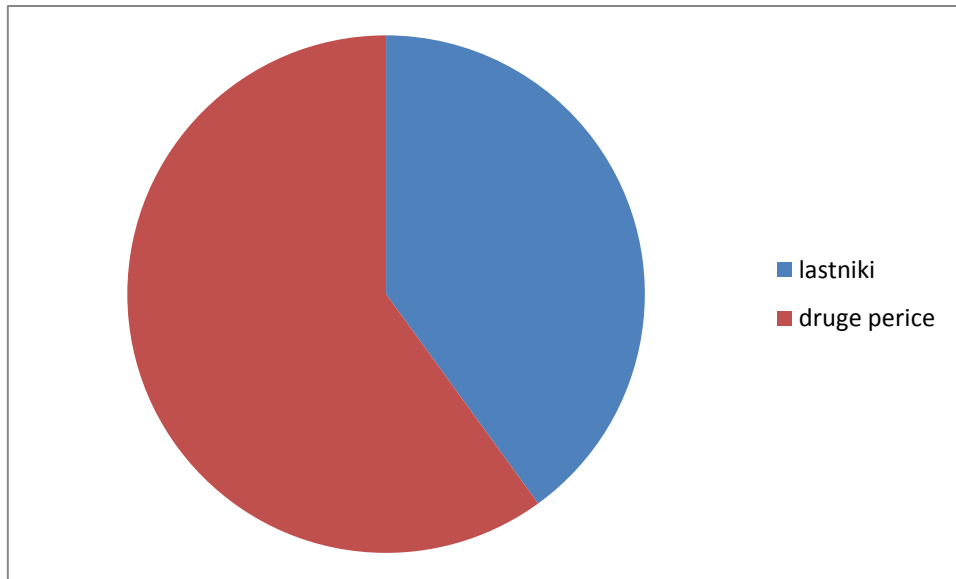
Graf 20: Ali ste vodo na perišču kaj zajezili?

Vodo je na perišču zajezilo 56 % peric, seveda pa so to storili na zelo preprost način: s kamni, kosi lesa. 44 % anketirank vode ni zajezilo.

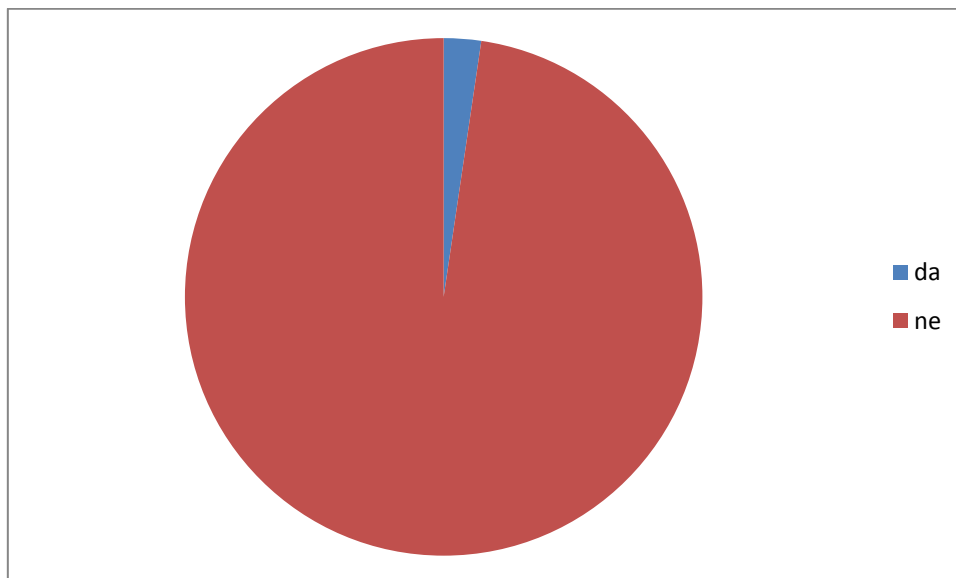
Graf 21: Ali vas je kdaj kdo "preganjal" s perišča?

Ker perišča po navadi niso bila last kmetov, je večina peric (88 %) pralo brez skrbi, kjer koli je bil izvir namenjen temu opravilu. Nekatere pa so preganjali s perišč. Teh je bilo 12 %.

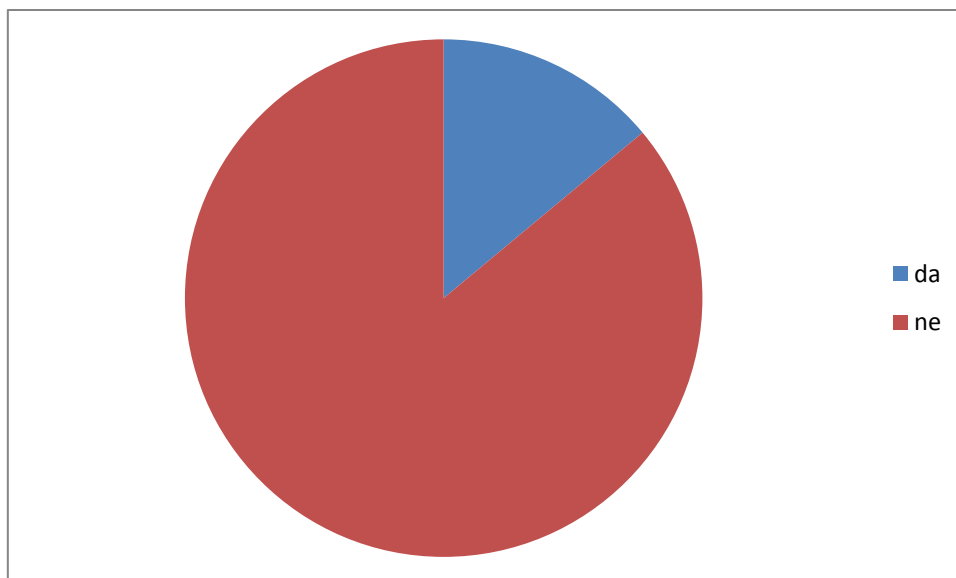
Graf 22: Če da, kdo?

Večinoma so jih preganjale druge perice (60 %), nekaj pa so jih odgnali tudi lastniki zemljišč, na katerem je bilo perišče (40 %).

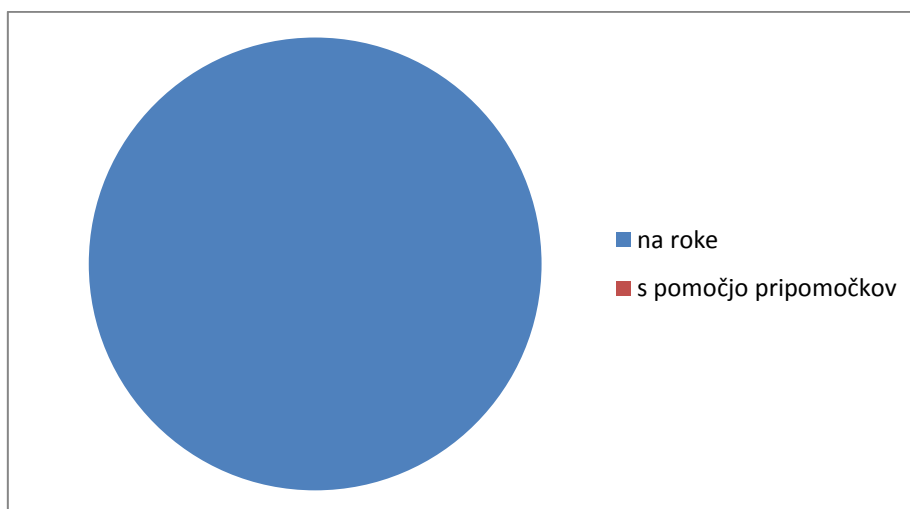
Graf 23: Če ste pri pranju tolkli po perilu, ste imeli točno določeno število udarcev?

Tolčenje po perilu je bilo odvisno od količine madežev, ki jih je perilo vsebovalo ter od materiala, iz katerega je bilo. In 89 % jih je odgovorilo, da za perilo ni bilo določenega števila udarcev, ena oseba oziroma 2 % pa, da je bilo število določeno.

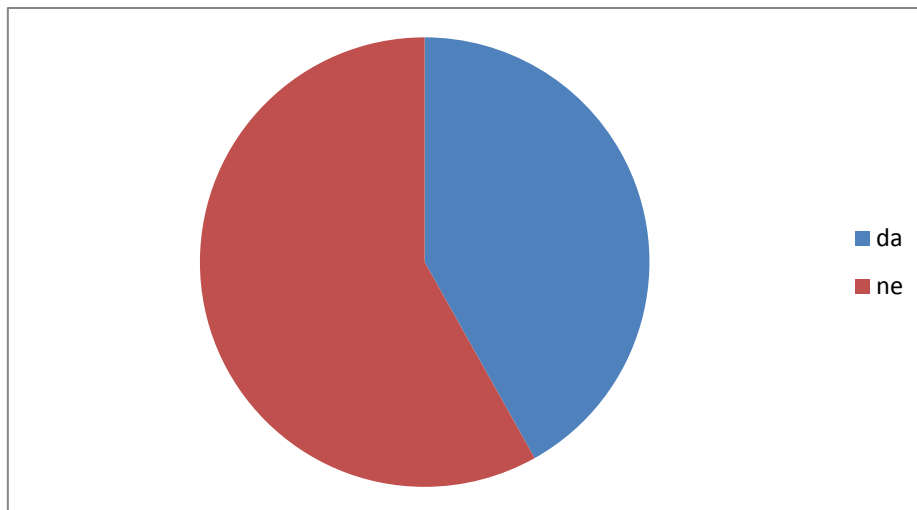
Graf 24: Ali ste v primeru mraza nosili s seboj kaj za gretje rok?

Ker večino peric (86 %) mraz pri pranju ni motil, niso uporabljale pripomočkov za gretje rok, saj bi jim to tudi oteževalo delo. Nekatere (14 %) pa je hladno vreme in voda precej motilo, zato so s sabo imeli tudi kaj za pogreti.

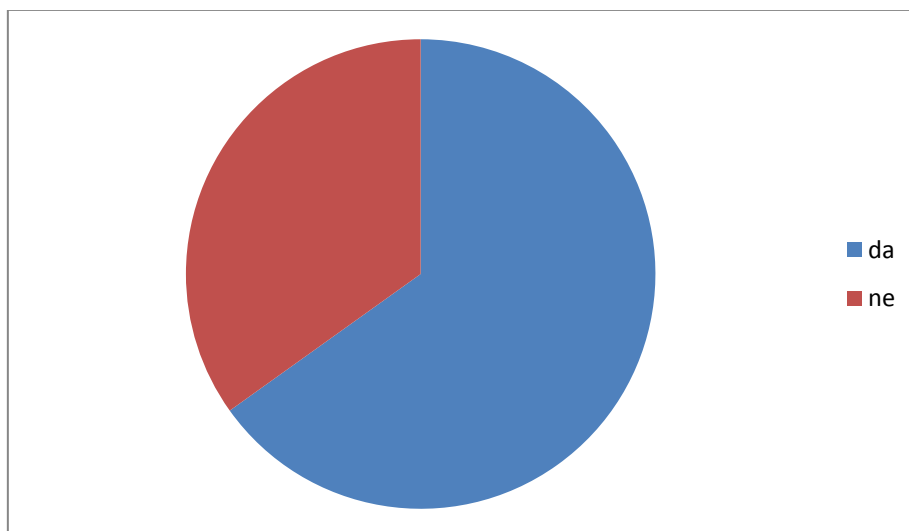
Graf 25: Kako ste ovijali perilo?

Vse anketiranke, torej 100 %, so odgovorile, da so perilo ovijale na roke, saj pripomočkov za ovijanje sploh niso poznali. To pomeni, da so ženske včasih morale biti tudi kar močne, predvsem, ko je šlo za večje kose perila oz. za perilo, ki je vpilo precej vode, npr. volna.

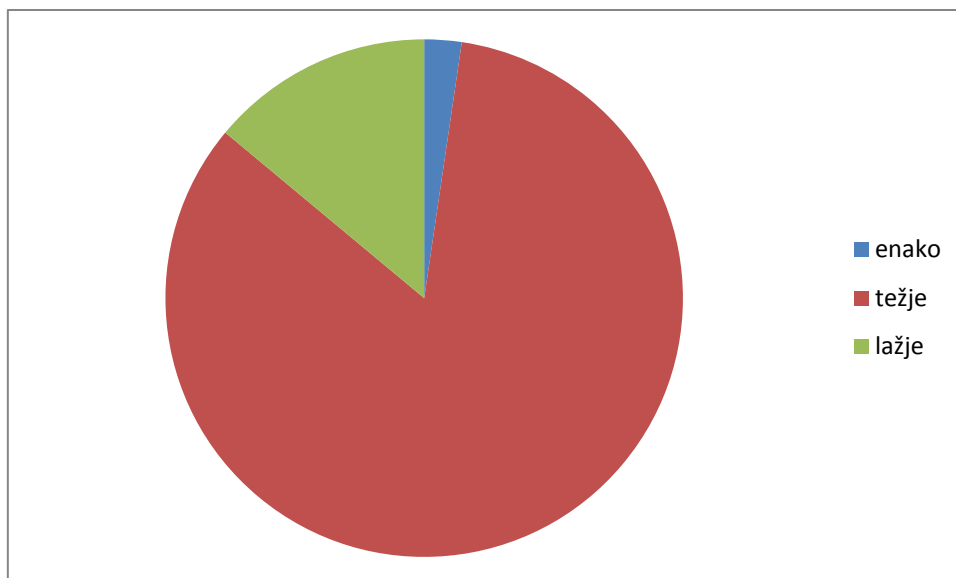
Graf 26: Ali ste ločevali obešanje perila glede na sončno/senčno stran (da npr. kar ne bo šlo ob barvo oz. se je belo pobelilo)?

Nekaj več kot polovica vseh gospodinj (58 %) je perilo obešalo, kjer so imele prostor, ki je bil temu namenjen, se pravi, da sončna/senčna stran ni imela velike vloge. 42 % pa jih je pri sušenju pazilo tudi na to.

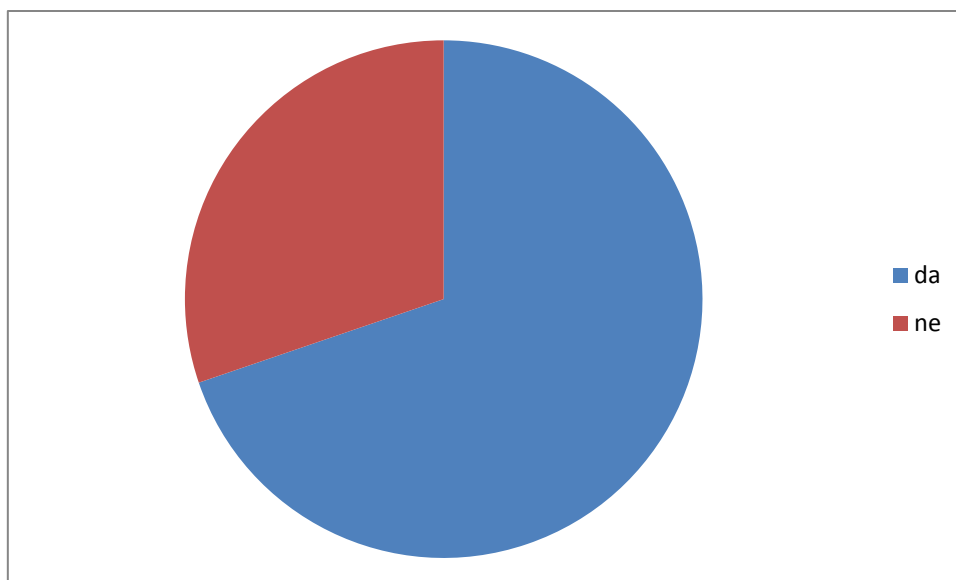
Graf 27: Ali ste vse perilo likali?

Med pranjem in sušenjem se je perilo zmečkalo, zato je več kot polovica (65 %) vseh gospodinj perilo likalo, nekaj (35 %) pa jih tega ni opravljalo.

Graf 28: Kako menite, da bi sodobne ženske izvajale žehanje, kot je bilo včasih?

V tem času so se pojavili pralni stroji, ki so omogočili, da nam ni treba prati na roke kot v prejšnjem stoletju. Zato je kar 85 % gospodinj podalo svoje mnenje, da bi to delo bilo veliko težje za današnje gospodinj, nekaj (16 %) peric je nasprotovalo temu in so odgovorile, da bi delo lažje opravljale, 1 gospodinj oziroma 2 % pa se je zdelo, da bi delo potekalo enako, brez kakršnih koli problemov.

Graf 29: Menite, da so bili v splošnem včasih materiali, iz katerih je bilo perilo/oblačila boljše kot danes?

Včasih je bilo perilo narejeno iz povsem naravnih materialov, zato je bilo večina anketirank (70 %) mnenja, da so bila takrat oblačila bolj kvalitetna, 30 %, pa menijo, da ne, saj mislijo, da so danes oblačila boljše kot včasih. Morda sklepajo tudi po tem, da je cena oblačil danes

neprimerljiva s ceno včasih oz. da se danes da dobiti več raznovrstnih oblačil, posledično je tudi kvaliteta lahko boljša.

Ljudski rek "Umazano perilo naj se pere doma." pomeni, da se domače stvari, težave ne rešujejo v javnosti. *Menite, da je v Žireh (kljub pralnim strojem) tovrstnega pranja perila še vedno dovolj, se pravi, da drugi veliko vedo o določenih družinskih odnosih?* Tako se je glasilo zadnje vprašanje v najini anketi in večina anketirank se je strinjala, da je tovrstnega pranja perila je še vedno veliko, preveč.

Zapisani so bili tudi odgovori, da je odvisno tudi od tega, kaj damo prati, ali pa - dokler ni pranje prehudo, je že prav, da se pere doma, velikokrat pa je nevzdržno in ni nič narobe, če se razve.

Ker se je določenim anketirankam zdel vprašalnik zanimiv, so nekatere še dopisale, kako je bilo npr. s pranjem spodnjega perila oz. t. i. pinta. Pinte so bile, smo izvedele od informatork, bombažni ali laneni kosi blaga, spredaj in zadaj so si naredile gumbnico in režo za pas.

Slika 11: Prednik ženskega vložka, t. i. pinta (www.pmpo.si)

Pranje le-teh so pred otroki in moškimi skrivali, kajti menstruacija je bila večkrat kot ne tabu tema. Ena od anketirank je namreč zapisala, da so fantje/moški potem gledali in ocenjevali, katera ima že oz. še mesečno perilo, in se šalili na njihov račun. Prav tako so ob spraševanju otrok dejali, da so to nočne čepice, in spomnila se je, da so otroci hodili s pintami na glavi.

Nekaj anketirank je tudi zapisalo, kar naju je močno presenetilo, saj so Žiri eno od večjih klekljarskih središč, da se jim s pranjem čipk oz. klekljanih izdelkov ni bilo treba veliko ukvarjati. Večino če ne kar vse so zaradi pomanjkanja namreč prodali.

ANALIZA INTERVJUJEV

Poklicne perice, je povedala gospa Dragica, so bile v okolici Trsta; te so prale gospodi. Perilo so nosile domov v culah (ali pa z osličkom), je še naprej povedala informatorka s Krasa. Tudi v bolnišnicah so bile perice (Novo mesto), ki so hodile prat na Krko. Pri nas, na Žirovskem ni bilo poklicnih peric.

Prati je znala vsaka kmečka ženska. Pri vsaki hiši je bila vsaj ena ženska zadolžena za pranje perila. To delo je bilo izključno žensko. Dekleta so perilo pričele prati od 12. do 17. leta in so prale, dokler so to zmožle oziroma do prihoda pralnega stroja. Moški so skrbeli za živino. Prali niso nikoli, mogoče, če je moški ostal brez žene, ob posebnih priložnostih, npr. ob rojstvu otrok, če ni bilo pri hiši tašče, je povedala gospa Marija s Prekmurja. A so tudi tam pomagale tete, babice ali otroci, ko so bili dovolj stari.

V Prekmurju in na Gorenjskem je bilo vode vedno dovolj, na Dolenjskem in na Krasu pa je bilo pogosto obdobje suše, zato so si pomagali z vinskimi sodi, napolnjenimi z vodo ter z vodnjaki. Nikjer pericam ni bilo treba plačevati najemnine, saj so nekatere (v Prekmurju vse) prale samo doma.

Perilo bogatejših in revnejših družin se je v vseh pokrajinah razlikovalo po kvaliteti in čistoči, saj so perice bogatejših družin perilo prale bolj pogosto. Izvedeli sva, da so premožne družine imele dekleta, ki so jim prale, in tudi več oblek na razpolago, torej je bilo perilo večkrat oprano in tudi lepše ohranjeno. Če so prale perilo še za druge, je bilo zaznamovano perilo z nitko oz. uvezeno ali prva črka imena in priimka ali pa celo ime.

Kadar je gospodinja prala samo za svojo družino, je to delo po navadi opravljala enkrat na teden, v Žireh ob ponedeljkih, največkrat pa samo enkrat na mesec.

Perilo so ločevale glede na: material, velikost, umazanost ter kvaliteto. Oblačila bolnih so na vseh koncih Slovenije prali večkrat na teden in ločeno od drugega perila. Da so z oblačil odpravili bacile ter umazanijo, so to perilo najprej namakali oziroma spirali pri potoku. Oblačila so namočile v lugu do naslednjega dne. Lug so si pripravile tako, da so pepel bukovih drv prelile z vrelo vodo, počakale, da se je pepel usedel na dno posode in vodo odlile. Ko se je perilo namočilo, so ga naslednji dan namilile in drgnile na lesenih perivnikih, da so iz njega spravile umazanijo. Sledilo je kuhanje perila v lugu. Ko je bilo perilo dovolj okuhano, so ga pobrale iz kotla v škafe, ki so jih na glavah odnesle do tekoče vode, kjer so ga spirale. Ko so prali rjuhe, približno dvakrat na leto, so okuhano perilo naložili na voz in ga odpeljali do vode. Najpogosteje so spirale ob studencih in ob potokih. Spirale so tako, da so perilo metale po vodi, ga vlekli proti sebi in z njim tolkle po perivniku. Ko je iz perila pritekla čista voda, je bil kos opran in so ga samo še ožele.

Glede na to, da je v Žireh močna tradicija klekljanja, in so bile čipke prisotne tudi v vsakdanjem življenju, naju je zanimalo, kako so z njimi ravnali pri pranju. Izvedeli sva, da čipk doma sploh niso imeli, ker so vse prodali za zaslužek. Če pa so jih imeli, jih ali niso prali ali pa popolnoma ločeno od drugega perila. Po pranju so jih posušili zunaj, ampak strogo v senci, ker drugače porjavijo, so jih previdno zlikali oz. "štirkali" (strjevanje čipk).

Na Dolenjskem so v čeburu namakali le belo perilo, v Prekmurju pa so najprej namočili belo perilo ter posteljino, kasneje pa še barvno. Pri pranju so na Gorenjskem dodajali tudi pepel in kostanj, v drugih pokrajinah pa tega niso uporabljali. Milo so povsod kuhali sami (doma), v Žireh pa so uporabljali tudi lužni kamen. To je kamen, ki razkroja umazanijo. Na perišču so perice uporabljale le perivnik, v SV delu Slovenije pa so namesto perivnika uporabljale "ribežn". Perivniki oz. plohi, ki so jih uporabljali, so bili iz različne vrste lesa – očitno glede na to, kakšne vrste dreves so uspevala v bližini, npr. bukovina, hrastovina, smrekovina ...

Na Krasu, na Dolenjskem ter v Prekmurju perice niso vedele, kaj je žehhtar ali korišček, perice na Gorenjskem pa so te dva izraza poznale. Gospa Marija iz Prekmurja uporabi tudi izraz prtljača, ki naj bi se uporabljal za pranje lanenih prtov.

Da je perilo ohranilo belo barvo, so ga belili na travniku s pomočjo sonca. Tega v Prekmurju niso opravljali. Pri večjih kosih perila – rjuhe so si perice med sabo pomagale in so ovijale po dve skupaj. Pozimi so v Prekmurju ter na Dolenjskem gospodinje prale doma, na Gorenjskem in na Krasu pa so si na perišče prinesle nekaj tople vode, da so si z njo pogrele roke ali pa so jo zmešale skupaj z nekaj hladne/potočne vode. Pranje ni bilo nikjer tako dolgotrajno, da bi potrebovale malico.

Poleti so perilo sušili zunaj na vrvi in so ga pripeli z lesenimi kljukicami, na Dolenjskem pa kljukic niso uporabljali, zato jim je veter večkrat ponagajal. Na Dolenjskem ter v Prekmurju se niso ozirali na veter ter na trdoto perila, ki ga veter povzroča, v Žireh pa so počakali, da veter pojenja, včasih pa so ga posušili kar nad krušno pečjo, pod streho ali v veži.

Po vsej Sloveniji so uporabljali likalnike na oglje, vendar niso povsod likali vsega perila. Na Dolenjskem likalnikov niso posebno čistili, v Prekmurju so jih čistili z leseno desko, na Krasu pa z grobo soljo in kisom.

Otroci praviloma s pericami niso hodili na perišča, saj so to delo gospodinje želele opraviti čim prej.

Perice so si vedno pomagale, kadar je katera od njih potrebovala pomoč.

Prednost pri nakupu pripomočkov za pranje (čebri, kuhalnice ipd.) je izpostavila informatorka s Dolenjske, saj so bili blizu Ribničani s suho robo.

Spraševali sva tudi, od katerega leta so pri njih dobili pralni stroj in prva letnica, ki so jo navedli, je bila 1962, zadnja pa 1970.

MALO ZA ŠALO, MALO ZA RES

Tašča in snaha sta se pogovarjali o tem, kako se jima mudi s pranjem, naslednjega dne pa je nedelja in torej za delo prepovedan dan. Tašča pravi, da bosta šli najprej k maši in da bosta nato prali v božjem strahu. Oglasi se dekletce, ki je prisluškovalo pogovoru: "Moja mama pere v škafu in nikoli v božjem strahu!"

Kadar so imele perice veliko perila iz večjih hiš, se je perilo večkrat pomešalo. In ženske kot ženske so se na ta račun znale pričkati tudi ves dan, ko se je perilo sušilo.

Slaba perica nikoli ne najde dobrega kamna. /pregovor/

Ogledalo gospodinje je v lepem peril'. /pregovor/

Na družabnem omrežju facebook pa smo v zimskih dneh zasledili spodnjo fotografijo:

Slika 12: Kako veš, da je mraz? (Vir: <https://www.facebook.com/studiocinquealtro/>)

5 RAZPRAVA

Cilj raziskave je bil ugotoviti, kako so na Žirovskem včasih prali perilo, katere pripomočke so pri tem uporabljali, kdo je pral, kaj je bilo pri tem pomembno. Za boljšo preglednost razmer so o tem opravilo povedale tudi ženske z drugih krajev Slovenije. Že na podlagi intervjujev, ki so bili opravljeni z informatorji, je bilo ugotovljeno, da je bilo to opravilo dodeljeno ženskam in ni bilo preprosto, saj se je opravljalo v vsakem vremenu in vseh letnih časih.

Postavili sva pet hipotez.

Perilo so prali enkrat na teden. Potrjena

Hipoteza je potrjena, saj so le redke kose perila prali enkrat ali dvakrat mesečno oz. letno, npr. rjuhe.

Perila niso ločevali. Ovržena

Pri drugi hipotezi sva predvidevali, da perila pri pranju niso ločevali. To hipotezo sva morali ovreči, saj so perilo ločevali, tako po barvi kot tudi kvaliteti in materialu.

Pripomočki za pranje perila so bili iz lokalnih materialov. Potrjena

Glede pripomočkov pri pranju sva hipotezo potrdili, saj so pripomočke izdelali iz lesa, ki se ga je dalo dobiti v lokalnem okolju, npr. Dolenjska smreka, Prekmurje akacija, Žiri hrast, bukev. Poleg tega so v Žireh uporabljali tudi kostanjev lug; le-tega npr. na Krasu, Prekmurju niso mogli. Na Dolenjskem pa so stvari lažje kupili tudi od suhorobarjev. Tako tudi na Krasu za čiščenje likalnikov uporabljajo kis (zaradi grozdja) in sol (bližina morja). Ker npr. na Krasu ni bilo dovolj vode, so jo shranjevali v vinskih sodih (tudi lokalna značilnost).

Perice je motil mraz, zato v mrazu niso prale. Ovržena

Perice je motil mraz, zato v mrazu niso prale, to je bila hipoteza, ki je ovržena, saj so v večini odgovorili, da jih mraz ni motil oz. sklepava, da jih ni smel motiti. Le redke so zaradi mraza počakale na pranje in boljše vremenske razmere.

Na Krasu ni bilo vedno dovolj vode za pranje. Potrjena

Potrdili sva tudi zadnjo hipotezo, da na Krasu ni bilo dovolj vode. Obenem pa naju je presenetilo, da je ni bilo tudi na Dolenjskem.

6 SKLEP

Pri raziskovanju pranja sva ugotovili mnogo starih elementov, za katere lahko rečeva, da so v resnici periška dediščina. Tako so pomembne posamezne faze pranja, ki so se do danes ohranile nespremenjeno. Izboljšala so se pralna sredstva in načini pranja. Največjo spremembo pa je zagotovo prinesel izum pralnega stroja. Zanimivo, a hkrati potrditev dejstva, da je bilo pranje naporno opravilo, potrjuje podatek, da so ga v nekaj letih dobili pri večini hiš (kar npr. za avto, telefon ali kateri drugi izum ne bi mogli reči). Pralni stroj je bil tudi izumljen po več korakih. V zgodnjih 50-ih letih prejšnjega stoletja so ameriške družbe izdelovale pralne stroje, ki so s pomočjo vrtečega se bobna ožemali perilo in tako nadomestili stare ožemalnike, ki so med ožemanjem trgali gumbe z oblačil ter povzročali poškodbe las in rok. Leta 1957 je bil izdelan prvi pralni stroj s petimi potisnimi gumbi, ki so uravnavali temperaturo pranja, temperaturo izpiranja, hitrost vrtenja bobna pri pranju in hitrost bobna pri ožemanju (www.wikipedia.si). Eno prvih podjetij za izdelovanje pralnih strojev je bilo prav slovensko Gorenje iz Velenja – na njihovi časovnici lahko izum pralnega stroja zasledimo z letnico 1965.

Slika 13: Gorenjev avtomatski pralni stroj (vir: www.gorenje.si)

V samem sklepu lahko izpostavimo pomislek, ki se nama je tekom izdelave raziskovalne naloge večkrat pojavil – kako bi ženske danes to zogle? Je mar to tema za drugo raziskovalno nalogo ali pa bi poskušali natančneje raziskati še kakšno opravilo, ki so ga naše babice še opravljale, danes o tem pričajo le še določeni pripomočki na podstrešjih naših hiš, in jih jutri ne bo več.

7 LITERATURA

1. Hartman, M. *Pranje in likanje perila nekoč* (online). 2001. (citirano 15. 2. 2017). Dostopno na naslovu: http://pmpo.si/e-publikacije/Pranje_in_likanje_perila_nekoc_publicacija.pdf
2. *Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ)* (online). 2000. (citirano 20. 12. 2016). Dostopno na naslovu: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>.
3. Slovenski etnološki leksikon (SEL), Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004.
4. Štrukelj, P.: Pranje perila v okolici Ljubljane. Slovenski etnograf, 1958, letnik XI, stran 131 – 154.
5. Mlinar, B. Nekaj drobcev. *Žirovski občasnik*, 1989, let. 15, str. 149
6. Sosič, D. *Ustni vir*. Tomaj, 2016
7. Kokelj, J. *Ustni vir*. Žiri, 2016
8. Možgan, F. *Ustni vir*. Veniše (Krško), 2016.
9. Gospa Marija, *Ustni vir*. Gančani, 2016.
10. <http://www.gorenje.com/highlights/si/zgodovina/gorenje-skozi-cas>. Pridobljeno, 12. 2. 2017
11. www.wikipedia.si. Pridobljeno, 12. 2. 2017

8 PRILOGE

Priloga 1

ANKETA

Pozdravljeni,

za raziskovalno nalogo ugotavljava način in potek pranja perila v preteklosti (v Žireh). Vprašanja se navezujejo na čas pred uvedbo pralnih strojev, tj. pred letom 1965. Prosiva, če na spodnja vprašanja odgovorite tako, da obkrožite en odgovor oz. s svojimi besedami odgovorite na vprašanje. Anketa je povsem anonimna. Za sodelovanje se vam že vnaprej najlepše zahvaljujeva.

Ana, Katarina

STAROST: _____

KRAJ (lokacija) BIVANJA V OTROŠTVU:

1. Kdo je pri vas doma pral perilo? a) mama-gospodinja b) kateri od otrok c) drugi
2. Pranje so izvajali: a) družno b) sami
3. Za pranje smo imeli: a) točno določen dan b) ne glede na dan-po potrebi
4. Približno kako pogosto se je pralo? a) 1x na teden b) 2-3x na teden c) 1x na 14 dni
5. Ali ste pred pranjem ločevali perilo? a) da b) ne
Če da, glede na kaj? a) glede na barvo b) glede na material c) glede na trdovratnost/količino madežev
6. Ali ste ločevali način pranja za različne vrste perila? a) da b) ne
7. Katera čistila ste uporabljali? a) kupljena b) narejena doma c) povsem naravna
8. Ali ste kdaj za pranje uporabljali pepel? a) da b) ne
9. Ali ste žehhto namakali že doma? a) da b) ne
Ali ste imeli za to točno določen prostor? a) da b) ne
Koliko je držal čeber za namakanje? a) do 10 litrov b) 15 l c) več kot 20 l
10. Ali ste opravljali beljenje perila – razgrnitev na soncu? a) da b) ne

11. Kam so vašo žeha v Žireh hodili prati? _____

12. Ali ste prali vedno na istem mestu? a) da b) ne

13. Kako so perilo 'transportirali' na kraj pranja? a) peš b) z vozom c) drugače:

14. Katere pripomočke so pri pranju uporabljali?

15. Ali ste prali v vsakem vremenu? a) da b) ne

16. Ali ste prali zunaj tudi v hudem mrazu/snegu? a) da b) ne

17. Ali ste pri izbiri lokacije pranja gledali kaj na:

- lažjo dostopnost: a) da b) ne

- trdoto vode: a) da b) ne

18. Ali ste vodo na perišču kaj zajezili? a) da b) ne

19. Ali vas je kdaj kdo 'preganjal' s perišča? a) da b) ne

Če da, kdo? a) lastniki b) druge perice

20. Če ste pri pranju tolkli po perilu, ste imeli točno določeno število udarcev? a) da b) ne

21. Ali ste v primeru mraza nosili s seboj kaj za gretje rok? a) da b) ne

Če da, kaj? _____

22. Perilo smo ovijali: a) na roke b) s pomočjo pripomočkov.

Kateri so bili pripomočki za ovijanje perila?

23. Kje ste sušili v lepem vremenu?

24. Kje ste sušili v slabem vremenu?

25. Ali ste ločevali obešanje perila glede na sončno/senčno stran (da npr. kaj ne bi šlo ob barvo oz. se je belo pobelilo)? a) da b) ne

26. Ali ste vse perilo likali? a) da b) ne

27. S čim ste likali? _____

28. Glede na to, da je v Žireh močna tradicija klekljanja, so bile čipke prisotne tudi v vsakdanjem življenju. Kako ste ravnali s čipkami:

a) Pri pranju: _____

b) Po pranju: _____.

29. Katerega leta ste pri vaši hiši dobili pralni stroj? _____

30. Menite, da bi sodobne ženske enako /težje /lažje izvajale žehljanje, kot je bilo včasih. (Prosimo, podčrtajte.)

31. Menite, da so bili v splošnem včasih materiali, iz katerih je bilo perilo/oblačila boljše kot danes? a)da b) ne

32. Ljudski rek »*Umazano perilo naj se pere doma.*« pomeni, da se domače stvari, težave rešujejo v javnosti. Menite, da je v Žireh (kljub pralnim strojem) tovrstnega pranja perila še vedno dovolj, se pravi, da drugi veliko vedo o določenih družinskih odnosih? Prosim, razložite.

_____.

Iskreno se vam zahvaljujemo za vaš čas in želiva čim manj naporov ob pranju/pospravljanju perila.

Priloga 2

Izhodišča za intervju z informatorkami

Ali se je kdo poklicno ukvarjal s tem?

Ali naj bi to znala vsaka kmečka ženska?

Ali je bil vaš kraj postavljen tako, da je omogočil lahek dostop do pralnih mest?

Žene/dekleta od – do katerega leta?

Fantje/možje – morda pozimi, ko ni bilo drugega sezonskega dela? Le del prvega postopka?

Beljenje perila z madeži – na travniku in pustijo na soncu?

Volneno perilo? (vinski kis?)

Kakšna je bila voda? (trda/mehka)

Dovolj vode v vseh letnih časih?

So na vodi delale kaj sence – rumena (od sonca) naj ne bi bila uporabna

Plačevanje najemnine lastniku zemljišča, na katerem so prali?

Razlika glede na vodo/rumeno – sivo

So kaj povečevale vodo z zapornicami? Kako so jim rekli?

Kdaj čiščenje vode od mulja?

So bile kdaj kaznovane z denarno kaznijo?

Kdo je pral ustanovam?

Bogatejši – lepše perilo (bolj/večkrat oprano)?

Če so prale še za druge – kako zaznamovale perilo različnih strank?

ZBIRANJE PERILA

Točno določen dan/ura

Prevoz/prenos na pralno mesto? Na glavi/cule?

Koliko so peljale/nesle naenkrat?

Je katera imela za to furmane?

Kje so shranjevale vozove/punkeljne =skladiščni prostor?

PERILO

V kolikšnem času so vrnile perilo nazaj

Kolikokrat so prale: spodnje perilo

posteljno perilo

moške hlače

srajce

žensko perilo

zavese

odeje

preproge

Cahni (znaki) na perilu?

SORTIRANJE PERILA

Glede na: barvo

material

velikost

umazanost

kvaliteto

Perilo bolnih oseb so prale skupaj ali ločeno?

Kje je bil prostor za žehtho – vedno v veži?

Kje kotel in kje/na čem čeber? Koliko velik (koliko škafov vode je zdržal)?

Ali vedo, kaj je korišček? Kaj žehhtar?

Za kaj so uporabljale škafe?

Ali so bile veže zaradi velikih količin vode kaj plesnive?

Ko so namakale perilo – vrstni red v čeburu?

Koliko časa so namakale? Kakšno vodo (toplo/mlačno..) so nalile v čeber?

So kaj dodajale divji kostanj ali kavne usedline?

Ali so kaj potresale pepel? Od katerega drevesa?

Kdaj milo – so ga kuhali sami?

S čim so mešale v kotlu?

Kje so mencale? Ali so iste perice mencale kot imele ostalo žehtho?

Ali takoj po mencanju spiranje v potoku?

Če so belile – koliko časa?

Je imela vsaka perica svoje perišče (svoj prostor) ali jih je bilo več na istem?

Kateri pripomočki na perišču?

Iz katerega lesa so bili plohi? Koliko so bili široki? Dolgi?

Kaj so imeli za odtekanje opranega perila?

S čim so si pomagale pri ovijanju rjuh in drugih velikih kosov?

Pranje pozimi – so nosili kaj tople vode s seboj? So pozimi led kaj razbijali? Kdo?

Ali je bilo kdaj dolgotrajno, da so imeli malico s seboj?

SUŠENJE

Kje?

Ali so bile vedno kljukice za pritrjevanje?

Kaj različno – katero perilo na sonce in katero v senco?

Veter – dobro ali slabo (pretrdo perilo)

LIKANJE

So likale vse perilo?

Kakšni likalniki?

S čim so čistile likalnike?

Kako so bile oblečene za to delo? S čim so se zavarovale pred mokroto?

Same hodile ali z otroki?

Osnovno pralno sredstvo, kje dobili?

Kje so kupovali potrebščine – žehhtarje, čebre, kljukice, kuhalnice – ribničani ali narejeno doma?

Bolečine v križu, sklepih rok, nog?

So si med seboj kaj pomagale?